

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Bakalářská práce

**Způsoby pohřbívání náboženských skupin
v České republice**

Tereza Zobánková

© 2018 ČZU v Praze

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Tereza Zobánková

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Způsoby pohřbívání náboženských skupin v České republice

Název anglicky

Methods of burying religious groups in the Czech Republic

Cíle práce

Hlavním cílem bakalářské práce bude zjistit současné způsoby pohřbívání a průběh pohřebního obřadu vybraných náboženských skupin v České republice. Dalšími cíli bude popsat místa, kam své příslušníky pohřbívají, jak k pohřbívání jednotlivé náboženské skupiny přistupují, zda vybrané náboženské skupiny mají nějaké rituály, které po smrti a při pohřbívání svých zemřelých provádí.

Metodika

V bakalářské práci bude použit kvalitativní přístup k výzkumu, který je postaven na indukci. Data budou získávána pomocí metody dotazování, konkrétně pomocí polostrukturovaného rozhovoru s příslušníky jednotlivých náboženských skupin působících v České republice. Primární technikou této metody bude osobní rozhovor, elektronické rozhovory budou užity pouze doplňkově.

Doporučený rozsah práce

30-40

Klíčová slova

Smrt, pohřbívání, náboženské skupiny, rituály, hřbitovy

Doporučené zdroje informací

DAVIES, Douglas James. Stručné dějiny smrti. Praha: Volvox Globator, 2007. ISBN 978-80-7207-628-4.

KERRIGAN, Michael. Historie smrti. Praha: Nakladatelství DEUS, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8.

NEŠPOROVÁ, Olga. O smrti a pohřbívání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2.

ONDRAČKA, Lubomír, HALÍK, Tomáš, KROPÁČEK, Luboš, LYČKA, Milan, ZEMÁNEK, Marek. Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti. Praha: Cesta domů, 2010. ISBN 978-80-904516-3-6.

Tibetská kniha mrtvých. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-361-0.

Předběžný termín obhajoby

2017/18 ZS – PEF (únor 2018)

Vedoucí práce

Mgr. Ing. Martin Slaboch, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 1. 2. 2018

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 6. 2. 2018

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 13. 03. 2018

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Způsoby pohřbívání náboženských skupin v České republice" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 15. března 2018

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Ing. Martinu Slabochovi, Ph. D. za cenné rady, podporu a trpělivost při vedení této bakalářské práce.

Také bych ráda poděkovala všem dotazovaným, kteří mi s ochotou poskytli informace a zodpověděli potřebné otázky.

Způsoby pohřbívání náboženských skupin v České republice

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá způsoby pohřbívání náboženských skupin v České republice. Práce je soustředěna na rituály a zvyky související se smrtí a pohřbíváním, způsoby zaopatření těla v době bezprostředně po smrti, způsoby pohřbívání, druhy pohřebních obřadů a hřbitovy. Součástí této bakalářské práce je také vlastní výzkum, který je zaměřen na čtyři náboženské skupiny působící v České republice. Jedná se o judaismus, islám, buddhismus, konkrétně skupinu Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü a Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny, která vychází z hinduismu. Prostřednictvím dotazovaných jsou v této práci zjišťovány rituály vážící se k vybraným náboženským skupinám, jejich přístup ke smrti a k pohřbívání, průběh pohřebního obřadu a místa, kam své zemřelé pohřbívají.

Klíčová slova: buddhismus, hnutí Hare Krišna, hřbitovy, judaismus, islám, pohřbívání, rituál, smrt

Methods of burying religious groups in the Czech Republic

Abstract

The present bachelor thesis deals with methods of burying in religious groups in the Czech Republic. The thesis is focused on rituals and customs related to death and burial, ways of caring for the dead body immediately after death, methods of burying, types of funeral ceremonies and cemeteries. Part of this thesis is also research, which is focused on four religious groups located in Czech Republic. These are Judaism, Islam, Buddhism, specifically the Diamond Way Buddhism of Karma Kagyu Lineage, and the International Society for Krishna Consciousness, based on Hinduism. Through the interviewed people from these religion groups are detected the pre-death and the post-mortem rituals, their approach to death and burial, their funeral ceremony and places where their dead are buried.

Keywords: Buddhism, burial, cemeteries, death, International Society for Krishna Consciousness, Islam, Judaism, ritual

Obsah

1 Úvod.....	11
Cíl práce a metodika.....	13
1.1 Cíl práce	13
1.2 Metodika práce.....	13
2 Teoretická východiska	17
2.1 Literární rešerše.....	17
2.2 Rituál a zvyk	18
2.2.1 Předsmrtné rituály.....	20
2.2.2 Posmrtné rituály.....	21
2.2.2.1 Rituály prováděné neprodleně po smrti.....	21
2.2.2.2 Rituály prováděné delší dobu od smrti.....	21
2.3 Stručné dějiny pohřebních zvyků a rituálů ve světě.....	22
2.4 Tabuizace smrti v dnešní společnosti.....	23
2.5 Zákony spojené s pohřbíváním podle platné legislativy ČR.....	24
2.5.1 Pitva	25
2.5.2 Exhumace.....	26
2.6 Způsoby zaopatřování těla v době bezprostředně po smrti do doby pohřbu....	26
2.7 Způsoby pohřbívání	27
2.7.1 Kremace	27
2.7.2 Pohřbívání do země	29
2.7.3 Další způsoby pohřbívání	29
2.8 Druhy pohřebních obřadů	30
2.8.1 Sekulární pohřby.....	31
2.8.2 Církevní pohřební obřady	32
2.9 Hřbitovy v České republice.....	32
2.9.1 Veřejná pohřebiště	34
2.9.2 Neveřejná pohřebiště	35
2.9.3 Stavby na českých hřbitovech.....	35
2.9.3.1 Nadzemní stavby	35
2.9.4 Péče o hrob.....	41
2.9.5 Krátké shrnutí teoretické části	42
3 Vlastní práce	44
3.1 Pohřbívání v islámu.....	45
3.1.1 Přístup muslimů ke smrti	45
3.1.2 Přístup muslimů k pohřbívání.....	46

3.1.3	Oznámení smrti.....	46
3.1.4	Posmrtné rituály.....	47
3.1.5	Způsob pohřbívání v islámu.....	48
3.1.6	Účastníci pohřebního obřadu.....	49
3.1.7	Hřbitovy a pohřebiště.....	49
3.1.7.1	Hrob.....	49
3.1.7.2	Péče o hroby.....	50
3.1.8	Truchlení a projevy soustrasti v islámu.....	50
3.2	Pohřbívání v judaismu.....	50
3.2.1	Přístup židů ke smrti.....	51
3.2.2	Přístup židů k pohřbívání.....	51
3.2.3	Oznámení smrti.....	52
3.2.4	Posmrtné rituály.....	52
3.2.5	Způsob pohřbívání.....	56
3.2.6	Účastníci pohřebního obřadu.....	58
3.2.7	Hřbitovy a pohřebiště.....	60
3.2.7.1	Hrob.....	61
3.2.7.2	Péče o hroby.....	61
3.2.8	Projevy soustrasti a truchlení.....	62
3.3	Pohřbívání v buddhismu.....	63
3.3.1	Přístup buddhistů ke smrti.....	63
3.3.2	Oznámení smrti.....	64
3.3.3	Posmrtné a předsmrtné rituály.....	64
3.3.4	Způsob pohřbívání.....	66
3.3.5	Hřbitovy a pohřebiště.....	66
3.3.6	Projevy soustrasti a truchlení.....	66
3.4	Pohřbívání oddaných Krišny.....	67
3.4.1	Přístupy oddaných Krišny ke smrti.....	67
3.4.2	Oznámení smrti oddaného Krišny.....	67
3.4.3	Posmrtné a předsmrtné rituály.....	68
3.4.4	Způsob pohřbívání.....	70
3.4.5	Účastníci pohřebního obřadu.....	70
3.4.6	Hřbitovy a pohřebiště.....	70
3.4.7	Projevy soustrasti a truchlení.....	70
	Komparace zjištěných informací.....	72
3.5	Přístupy ke smrti a k pohřbívání.....	72
3.6	Oznámení smrti.....	72
3.7	Předsmrtné a posmrtné rituály.....	73
3.8	Způsob pohřbívání a účast na pohřbu.....	75

3.9	Místa posledního odpočinku	76
3.10	Projevy soustrasti a truchlení	76
4	Závěr.....	78
5	Seznam použitých zdrojů	81
5.1	Literární zdroje.....	81
5.2	Periodika	83
5.3	Internetové zdroje.....	83
6	Přílohy	87

Seznam obrázků

Obrázek 1 -	Muslimské hroby na Olšanských hřbitovech v Praze	87
Obrázek 2 –	Muslimský hrob muže a ženy.....	87
Obrázek 3 –	Starý židovský hřbitov v Ledči nad Sázavou	88
Obrázek 4 –	Starý židovský náhrobek na židovském hřbitově v Ledči nad Sázavou	88
Obrázek 5 –	Novější židovský náhrobek na židovském hřbitově v Ledči nad Sázavou	89

Seznam tabulek

Tabulka 1 -	Pasportizační údaje dotazovaných.....	16
Tabulka 2 -	Počet příslušníků zvolených náboženských skupin a náboženských směrů	44

1 Úvod

Dnešní společnost se k smrti staví odmítavě, ačkoli každý člen společnosti přichází do styku se smrtí téměř denně prostřednictvím tisku, televizního vysílání, internetu a mnoha dalších sdělovacích prostředků. Smrt se ho však nedotýká přímo, jedná se spíše o neosobní formu smrti, která člověka sice obklopuje, ale člověk sám jí málokdy věnuje větší pozornost. Smrt, která se člověka bezprostředně dotýká, je spíše vzácná a váže se nejčastěji k blízkému okolí daného člověka. Většinou je vnímána jako něco nepřírozeného, negativního. Existuje mnoho zařízení, kam jsou dnes umírající umístováni, aby zde dožili své dny. Dříve tomu bylo jinak, lidé umírali ve svých domovech obklopeni blízkými, kteří je pak s veškerou úctou a pietou za uskutečnění mnoha rituálů pohřbili. Smrt se tehdy jevila jako přirozená součást života. To, že lidé dnes umírají sami a v podstatě v cizím prostředí, jen podporuje skutečnost, že smrt je v dnešní době něco, od čeho se běžný člověk chce distancovat.

V České republice pomalu upadají rituály vážící se k nakládání s mrtvým tělem a s jeho pohřbením. Počet kremací v dnešní době vysoce převyšuje počet pohřbů do země, které zde byly v minulosti prováděny společně s rituály vážícími se ke smrti a uložení těla do hrobu. Společně s tím upadlo v zapomnění mnoho pohřebních rituálů. V České republice byl zaznamenán velký nárůst sociálních pohřbů (pohřbů bez obřadu), což jen poukazuje na fakt, že pohřební obřady již pro pozůstalé neznamenaají tolik jako dříve. S ustupující náboženskou vírou a převládajícím ateismem v kombinaci s materialismem se smrt také jeví člověku jako něco konečného, jako stav, kdy končí vše, co se onen člověk snažil za života vybudovat. Je možné, že je to způsobeno stále se zvyšujícím podílem ateistů ve společnosti. Proto je zajímavé podívat se na smrt také z pohledu těch, pro které je smrt přirozená. Povaha daných náboženství vede své příslušníky k tomu, aby se na smrt dívali jako na prostou součást života. Tento pohled na smrt je podpořen udržováním rituálů a tradic, které jsou pro každé náboženství specifické a svým způsobem z tohoto pohledu propůjčují danému náboženství jedinečnost.

První kapitoly v rámci teoretické části se věnují problematice rituálu a tabuizace smrti v dnešní české společnosti, další kapitoly zmiňují zákony, které se k dané problematice váží a poslední kapitoly této části rozebírají způsoby pohřbívání, druhy pohřebního obřadu a hřbitovy na území České republiky. Vlastní část této práce se zabývá způsoby pohřbívání v rámci judaismu, islámu, Buddhismu Diamantové cesty a hnutí Hare

Krišna. Snaží se přiblížit pohledy jednotlivých náboženství na smrt; dále odkrývá jednotlivé rituální procedury, které provázejí umírajícího a zemřelého příslušníka daného náboženství. A také popisuje jednotlivá pohřební místa a hroby patřící k danému náboženství. V závěru vlastní části práce je pak provedena komparace těchto náboženství.

Cíl práce a metodika

1.1 Cíl práce

Hlavním cílem bakalářské práce je zmapovat současné způsoby pohřbívání a průběh pohřebního obřadu vybraných náboženských skupin v České republice. Dílčími cíli je odpovědět na to, jak vypadají místa, kam příslušníci vybraných náboženských skupin své mrtvé pohřbívají, jak k pohřbívání příslušníci vybraných skupin přistupují a jaké rituály příslušníci konkrétních náboženských skupin provádějí.

1.2 Metodika práce

Metodika této práce se opírá o kvalitativní výzkum. Kvalitativní výzkum k dosažení svých výsledků nevyužívá statistické metody či další způsoby kvantifikace. Miroslav Disman ve své knize *Jak se vyrábí sociologická znalost* kvalitativní výzkum interpretuje jako „...*nenumerické šetření a interpretace sociální reality. Cílem tu je odkrýt význam podkládaný sdělovacími informacím.*” (Disman, 2011, s. 285).

Pro kvalitativní výzkum je typické, že si výzkumník na začátku samotného výzkumu vybere téma a k němu si zvolí hlavní výzkumné otázky. Tyto otázky však nejsou pevně dané a v průběhu všech fází výzkumu je může libovolně modifikovat či dotvářet. Hendl přirovnává roli výzkumníka k činnosti detektiva, který se snaží vyhledat a analyzovat informace, na základě kterých pak provádí závěry. Výzkumník pak musí mít na paměti, že sběr dat i jejich analýza je poměrně časově náročná, přičemž obě tyto činnosti probíhají současně. Časová náročnost je jednou ze zásadních nevýhod kvalitativního výzkumu. Jako další z nevýhod lze zmínit fakt, že výsledky mohou být snadněji ovlivněny výzkumníkem, potažmo jeho preferencemi. Naproti tomu výhodou kvalitativního výzkumu je podání komplexního obrazu detailně popisujícího zkoumanou problematiku (Hendl, 2005, s. 52).

V konečném důsledku se výzkumník snaží proniknout do jádra zkoumaného problému a na základě analýzy dat, která ve svém výzkumu sesbíral, a také za pomoci induktivní logiky, konstruuje obraz dané problematiky. V podstatě vytváří podrobný popis problému skrze to, co zaznamenal a vypožoroval (Hendl, 2005, s. 52). Podává tak mnoho informací o velmi malém počtu jedinců. Z tohoto důvodu data na základě malého počtu zkoumaných jedinců nelze generalizovat (Disman, 2011, s. 286).

Vzhledem ke zkoumané problematice byla k získání primárních dat užitá zejména metoda osobního dotazování, ale také elektronického písemného dotazování. Pouze v případě hnutí Hare Krišna byla na doporučení jednoho z dotazovaných v práci využita sekundární data; konkrétně data z webové stránky www.veda.harekrsna.cz/encyklopedie.

V rámci osobního dotazování byla při zjišťování potřebných dat užitá technika polostrukturovaného rozhovoru. Polostrukturovaný rozhovor, též také označován jako rozhovor podle návodu (Reichel, 2009, s. 111), je charakterizován především předem sestaveným seznamem otázek, které jsou stěžejní pro pochopení předem zvoleného výzkumného cíle. V rámci rozhovoru pak lze pokládat doplňující otázku. (Hendl, 2005, s. 174–175).

Výhodou tohoto rozhovoru je hlavně jeho flexibilita. Tazatel se nemusí striktně držet připravených otázek, nýbrž si může na příklad změnit pořadí pokládaných otázek podle toho, jakým způsobem se rozhovor ubírá. Nevýhodou této techniky pak může být časová náročnost a také větší pravděpodobnost, že by se u tazatele mohla objevit určitá subjektivita. Ta se může projevit na příklad v podobě užívání návodných otázek (Reichel, 2009, s. 111–112).

Polostrukturovaný rozhovor probíhá na základě předem vypracovaného seznamu témat či otázek. Tento návod by měl tazateli zaručit, že na nic nedůležitého nezapomene; je pak čistě na tazateli, v jakém pořadí získá informace od dotazovaného. Tazateli také zůstává volnost ve formulaci otázek, což lze považovat jako výhodu. Další výhodou této techniky je uplatnění perspektivy a zkušeností dotazovaných, aniž by se rozhovor odkláněl od jeho námětu (Hendl, 2005, s. 174).

Rozhovory probíhaly od června do září 2017 a v únoru 2018. Pro tuto práci byla zvolena 4 náboženství. Judaismus a islám jakožto představitelé náboženství, která se vyznačují spíše posmrtnými rituálními obřady a také velkým důrazem na tyto rituály. A jako protipól bylo zvoleno hnutí Hare Krišna a buddhismus, konkrétně skupina Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü. Tato náboženství jsou známá spíše předsmrtnými rituály.

Prvotní kontakt se skupinami proběhl písemnou formou prostřednictvím emailu na základě doporučení osobních známostí autorky. Jednalo se o příslušníky judaismu, islámu a Buddhismu Diamantové cesty. Hnutí Hare Krišna bylo kontaktováno později na základě informačního emailu na webových stránkách.

Následně proběhla emailová komunikace týkající se osob, které by bylo nejlépe kontaktovat vzhledem k řešené problematice v rámci náboženské skupiny. Tyto doporučené osoby byly ihned kontaktovány a následně s nimi byly domluveny termíny a místa rozhovorů. Ve smluvený den byly s dotazovanými provedeny polostandardizované rozhovory. Rozhovory se uskutečňovaly na místě, které si dotazovaní sami zvolili, a kde se cítili dobře. Výjimkou bylo pouze hnutí Hare Krišna, kde dotazování probíhalo pouze skrze emailovou komunikaci.

Dalšími dotazovanými osobami byli již zmínění příslušníci jednotlivých náboženských skupin, kteří se s touto problematikou setkali, a kteří doporučili autorce kontaktovat příslušné osoby emailem.

Dotazovaní, se kterými proběhl osobní rozhovor, byli před rozhovorem obeznámeni s tématem této práce a také jim byla položena otázka, zda může být rozhovor nahráván na mobilní telefon. Byli upozorněni, že nahrávka poslouží pouze pro účely výzkumu týkající se této práce.

Tabulka 1 - Pasportizační údaje dotazovaných

Označení dotazovaného	Charakteristika	Místo setkání	Délka rozhovoru
pan Chaim Kočí	Předseda Chevra Kadiša v Praze	Nový židovský hřbitov, Praha	1 hod. a 45 min.
paní Dana	Členka židovské obce	Palác Flora, Praha	1 hod.
paní Daniela	Členka židovské obce	Olšanské hřbitovy, Praha	1 hod.
pan Vladimír Sáňka	Místopředseda Ústředí muslimských obcí v ČR	Modlitebna v Opletalově ulici, Praha	1 hod. a 30 min.
pan Robert	Praktikující muslim	Byt dotazovaného, Praha	1 hod.
paní Eva	Praktikující muslimka	Byt dotazované, Praha	45 min.
paní Kateřina	Praktikující buddhistka	Meditační centrum na Maninách, Praha	1 hod. a 40 min.
pan David	Praktikující buddhista	Dům dotazovaného, Praha	1 hod. a 20 min.
pan Jan	Oddaný Krišny	–	Komunikace prostřednictvím emailu
pan Jaroslav	Oddaný Krišny	Restaurace Pastva, Praha	1 hod.

V průběhu rozhovorů nedošlo k žádným překážkám, které by bránily nebo komplikovaly, případně úplně zamezily získávání informací. Všichni informátoři byli maximálně vstřícní.

V kapitole Komparace zjištěných informací byla zjištěná data porovnána podle vybraných témat a v Závěru práce bylo provedeno shrnutí těchto témat.

2 Teoretická východiska

2.1 Literární rešerše

Tématikou rituálů se ve svých knihách zabývá mnoho autorů. Jedním z nich je Arnold van Gennep, který ve své knize *Přechodové rituály* popisuje teorii rituálů a s tím spojené rituály narození, rituál iniciace a rituál sňatku. V samostatné kapitole, nesoucí název Pohřební obřady, se také věnuje pohřebním rituálům. Van Gennep v knize popisuje již zmíněné rituály jako tzv. přechodové rituály. Základním tématem knihy je klasifikace rituálů napříč kulturami. Nejprve jsou v knize rituály obecně děleny na sympatetické a kontaktní, pozitivní a negativní, působící přímo či nepřímo. Důležité je zmínit, že van Gennep chápe rituály jako sociální události, nikoli jako opakování činu jakési božské bytosti, jak bylo v tehdejší společnosti běžné. Dále se pak van Gennep zabývá přechodovými rituály, které dělí na rituály odluky, pomezí rituály a rituály sloučení. Naproti tomu však v knize podotýká, že ne vždy bývají rituály jednoznačně přechodové. Každý rituál má dle autora svůj zvláštní reálný cíl, jež je realizací rituálu sledován. Velice často se tyto rituály, sledující vlastní cíl, kombinují s přechodovými rituály, v některých případech i tak úzce, že lze jen těžko určit, o jaký rituál vlastně jde (Gennep, 1997).

Dalším autorem, který rozebírá rituály spíše jen okrajově a spíše se ve své knize *Stručné dějiny smrti* věnuje pohledu na pohřební rituály, smrt a vyrovnání s ní, je D. J. Davies. Toto dílo je významné především proto, že poskytuje různé pohledy na smrt a vyrovnání se s ní napříč dějinami. Výhodou této publikace je také to, že se nezabývá výhradně historií, ale i současným pohledem na smrt (Davies, 2007).

V nedávné minulosti byla smrt v České republice značně tabuizována; dnes již dochází k postupné detabuizaci, ačkoli se tak děje velice pozvolna. Toto téma mimo jiné rozebírá ve své knize *O smrti a pohřbívání* Olga Nešporová. Dále se zde dotýká několika dalších témat spojených se smrtí a pohřbíváním. Zabývá se například pohřebním obřadem, historií kremace v České republice či podrobným zkoumáním procesu truchlení, a to hned z několika pohledů. Dotýká se také náboženského pohledu na smrt a pohřbívání, a to zejména z pohledu oddaných Krišny a Svědků Jehovových (Nešporová, 2013).

Knihou *Pohřbívání a hřbitovy* je dílem kolektivu autorů a podrobným způsobem pojednává o pohřbívání a hřbitovech v ČR. Publikace rozebírá dopodrobna hřbitovy a pohřebiště, provoz a správu takových míst, seznamuje se specifickými činnostmi

a pomůckami, které jsou potřeba při práci na hřbitově. Dále se věnuje stavbám, které se na hřbitovech nachází. Vedle nich také za pomoci fundovaných odborníků zabíhá do oblasti regionalistiky ve spojení s pohřebními obřady. Zde se zaměřuje zejména na křesťanství, islám a judaismus. Také zabíhá do oblasti romské religiozity (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011).

Vzhledem ke zvoleným náboženstvím existuje jen několik publikací, které by se všemi zabývaly souhrnně. Jednou z těchto publikací je *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Toto dílo je souborem přednášek z let 2009 a 2010, které byly přednášeny v Městské knihovně v Praze v rámci přednášek z cyklu Cesty domů. Zde se autoři podrobně zabývají pojetím smrti a umíráním v souvislosti s náboženskou tradicí všech pěti velkých světových náboženství: islámu, judaismu, křesťanství, buddhismu a hinduismu. Kapitoly jsou písemně zpracované přednášky fundovaných přednášejících vztahující se vždy k jednomu ze zmíněných náboženství (Ondračka, Kropáček, Halík, Lyčka, Zemánek, 2010).

2.2 Rituál a zvyk

Způsoby pohřbívání napříč kulturami jsou spojeny s prováděním určitých zvyků či rituálů. Praktikováním některých z těchto zvyků a rituálů je provedeno zaopatření těla zemřelého, a to je poté připraveno k následnému pohřbení. I se samotným průběhem pohřbívání těl zemřelých bývají spojeny určité zvyky či rituály. Definici rituálu lze najít u mnoha autorů. A každý z nich rituál a jeho význam definuje ze svého pohledu trochu jinak. V kapitole *Ritual defined* z knihy *Ritual and Religion in the Making of Humanity* autor popisuje rituál jako výkon více či méně neměnných po sobě následujících formálních aktů, které nejsou plně zašifrované vykonavatelem. Dále podotýká, že slovo rituál může označovat poměrně širokou škálu společenských případů a ne všechny se musí vázat k náboženství. Nemusí se dokonce vázat ani k lidské společnosti, nýbrž je lze vztáhnout i na chování dalších savců, ptáků, plazů či ryb (Rappaport, 2000, s. 24).

Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska rituál definuje jako „označení výrazného individuálního nebo kolektivního způsobu chování, který je založen na všeobecných pravidlech přijatých v rámci dané sociální komunity (vynucených i tradičních). Vzniká jako reakce jednajících osob na situace rozhodování nebo strachu, přičemž pro svou identickou opakovatelnost funguje jako stabilizátor chování. Je

nástrojem, pomocí něhož dané společenství udržuje a upevňuje své normativní uspořádání a organizaci.” (Brouček, Jeřábek, 2007, s. 847).

V *Úvodu do kulturní a sociální antropologie* Murphy rituál popisuje jako inscenovanou událost, jejíž průběh je striktně provázen předem danými předpisy. Průběh rituálů je také doprovázen kolektivem jiných osob, které společně s osobou, jíž se rituál týká, tvoří zvláštní až posvátný rámeček. Takové rituály lze dále dělit do několika dalších skupin. První skupinou jsou výroční rituály, které se konají opakovaně každý rok v přibližně stejnou dobu. Mezi takové rituály se řadí například Vánoce či Velikonoce. Druhou skupinou jsou přechodové rituály. Ty se týkají jedinců, hlavně pak změny jejich společenského postavení. Jako příklad zde lze uvést biřmování, svatby nebo židovský zasvěcovací obřad Bar Mikve. Třetí skupinou jsou rituály se situační povahou, což jsou rituály, které se provozují kvůli zvláštní potřebě, nebo zvláštním okolnostem (Murphy, 2004, s. 186).

Podle Antropologického slovníku Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně existují ještě další skupiny rituálů například ceremoniální rituály, které se konají při významných událostech. Jako příklad je zde uvedeno narození dítěte nebo založení chrámu. Dále například intenzifikační rituály, rituály obětování a přijímání svátostí (Antropologický slovník, 2009, [online]).

Po přečtení těchto definic lze říci, že rituál je nějaký konkrétní způsob chování, který se opakuje podle předem stanovených pravidel. Zmíněné opakování je pak na rituálu zásadní, neboť přináší jednotlivci i skupině určitý pocit stability. Význam rituálu je pak poměrně široký a shrnuje pod sebou velké množství společenských jevů (které lze aplikovat nejen na lidskou společnost, ale také na zvířecí říši). Ve společenském významu jej lze považovat za upevňovatele daného společenství.

Pro tuto bakalářskou práci je důležitý hlavně význam rituálu z náboženského hlediska. V knize *Sociální a kulturní antropologie* autor Thomas Hylland Eriksen, v kapitole Rituál: náboženství v praxi, rituál definuje jako “sociální aspekt náboženství”. Podotýká však, že pokud je rituál chápán jako sociální aspekt náboženství, musí být náboženství definováno jako uspořádání představ o nadpřirozenu a posvátnu, o posmrtném životě apod. Rituály jsou pak podle něj procesy odehrávající se ve společnosti, které zmíněným představám dávají určitou podobu. Následně přichází s rychlým shrnutím “*Velmi obecně můžeme předpokládat, že rituály jsou veřejné události svázané pravidly, jež*

tím či oním způsobem tematizují vztah mezi pozemským a duchovním světem.” (Eriksen, 2008, s. 263).

Na rituál tedy lze nahlížet i z různých hledisek. Pro tuto práci je však stěžejní pohled z náboženského hlediska. Náboženský rituál je tedy také ustálené a podle pravidel se opakující chování. Probíhá však v určité společnosti v kolektivu osob, který má ustálenou definici duchovního světa, ale také propojení s pozemským světem. Náboženské rituály pak dále lze dělit do jednotlivých skupin, které jsou pak specifické hlavně díky událostem, při kterých se provádějí. I zde platí, že opakování těchto rituálů poskytuje jistotu a stabilitu členům daného společenství.

Rituály spojené se smrtí dávají určitou formu, strukturu a význam těm pocitům, kterými je člověk zachvácen po smrti blízké osoby. Podle Nešporové rituály doslova pomáhají vyrovnání se se smrtí blízkého, jakožto s mezní životní situací (Nešporová, 2013, 106–108).

Tyto rituály jsou příležitostí, jak opět začít komunikovat, ventilovat své pocity a obnovit vhodné vystupování neovlivněné žalem nad ztrátou. Mohlo by se dokonce říci, že prostřednictvím těchto zvyků a rituálů dochází k transformaci pocitů a také k léčení smutku. Rituály dále umožňují pomyslné propojení minulosti a budoucnosti a také poskytují pozůstalým určitý komfort a vyvolávají v nich pocit bezpečí. Podle Weekse lze rituály rozdělit do tří skupin, a to na předsmrtné rituály, rituály provádějí se bezprostředně po smrti, a dlouhodobě posmrtné rituály (Weeks, 2004, 113–125).

2.2.1 Předsmrtné rituály

Předsmrtné rituály zahrnují především modlitby a zpěvy. Dále zahrnují také například posouzení života umírajícího. V rámci těchto předsmrtných rituálů také může dojít k tomu, že umírající rozdávají své věci, aby ostatní obdarovali a ti po nich měli nějakou památku. V tomto případě se však nemusí jednat jen o předměty a věci hmotné povahy. Umírající mohou také předávat dál své myšlenkové pochody či duchovní cesty a tím obnovovat spojení s ostatními (Weeks, 2004, 113–125).

Předsmrtné rituály jsou z hlediska náboženství typické hlavně pro ta náboženství, u kterých smrt neznamena definitivní konec, ale spíše znamená začátek nového života. Jedná se hlavně o buddhismus a hinduismus. Obě tato náboženství přikládají velkou důležitost předsmrtným rituálům, a to hlavně proto, že v jejich ideologii není kladen důraz na tělo, ale na mysl, která smrt přežije. Je pro ně tedy mnohem důležitější připravit mysl na

smrt (a stavy se smrtí přicházející) než po smrti zajistit tělu odpočinek. V rámci obou náboženství je jako způsob pohřbívání preferována kremace, čímž se také zdůrazňuje to, že tělo je schránka pro duši, kterou čeká znovuzrození. Ve chvíli, kdy duše odejde, není potřeba tělo nijak zvlášť zaopatřovat, protože duše se do něj již nevrátí. Existují však rituály, jimiž lze pomoci duši do lepších sfér. Na takové posmrtné rituály je pak také kladen velký důraz.

Mezi předsmrtné rituály však také lze zařadit i rituály z křesťanství. Například v římskokatolické církvi bylo a je důležitou součástí umírání tzv. poslední pomazání, které uděluje kněz (Nešporová, 2013, 106–108).

2.2.2 Posmrtné rituály

Posmrtné rituály, jak lze odvodit z názvu, jsou takové rituály, které jsou prováděny až po tom, co tělo umírajícího prodělá smrt. Mají stejnou funkci jako předsmrtné rituály, také pomáhají pozůstalým vyrovnat se se smrtí člověka.

2.2.2.1 Rituály prováděné neprodleně po smrti

Weeks do této skupiny rituálů řadí například přípravu těla k pohřbu, totiž omývání, balzamování a oblékání mrtvého. Řadí sem také například odkrývání rakve, samotný pohřební obřad či obřad kremace. Dále také ukládání urny či rakve do hrobu a jiné nakládání s ostatky člověka. Z předchozího výčtu činností lze vyčíst, že se jedná o takové zvyky či rituály, které probíhají bezprostředně po smrti člověka. Lze říci, že poslední úkon, který se do této kategorie řadí, je poslední úkon v rámci pohřbu (Weeks, 2004, 113–125).

Z náboženského hlediska lze říct, že rituály probíhající těsně po smrti jsou důležité zejména pro ta náboženství, pro něž je tělo člověka důležité i po smrti. Hodnota, kterou měl život člověka, je spojena s tělem, jehož ostatky jsou ukládány na patřičné místo.

2.2.2.2 Rituály prováděné delší dobu od smrti

Tato kategorie rituálů zahrnuje například návštěvy hrobu, umístění květin a jiných předmětů na hrob. Dále sem lze zařadit například zvláštní sekce věnované modlitbám nebo také vzpomínku na narozeniny zemřelého či výročí spojená s jeho smrtí (Jeffreys, 2005).

2.3 Stručné dějiny pohřebních zvyků a rituálů ve světě

Nakládání s lidskými ostatky je nedílnou součástí lidských životů po celou historii a ani dnes tomu není jinak. Způsoby nakládání s lidskými ostatky, ale také vnímání smrti jako takové, se během let měnily.

Smrt se člověku odedávna jeví jako něco nehybného, což mrtvého odlišovalo od živého. Živé tělo člověka se každým okamžikem nějak pohybuje, tluče mu srdce, hrudník se zvedá společně s nádechy a klesá s výdechy, v žilách člověku proudí krev. Mrtvé tělo, kterému se zastavila funkce veškerých orgánů, ustal v něm veškerý pohyb, se nepohybuje. Tato nehybnost je příčinou toho, proč mrtví bývají odstraňováni ze života živých. Nehybnost způsobená smrtí vyvolává pocit nepatřičnosti, nemístnosti a rituální nečistosti těla, kterou je třeba odstranit (Davies, 2007, s. 54).

V historii ne vždy probíhaly pohřební rituály stejně. Naopak mezi jednotlivými kulturami existovaly skutečně velké rozdíly v provádění pohřebních rituálů, ve způsobech pohřbívání a také v pohledu na smrt.

Starověcí Egypťané kupříkladu těla svých zemřelých po smrti několik měsíců balzamovali. Balzamování mělo zabránit konečnému rozkladu těla, se kterým se Egypťané odmítali smířit. Věřili totiž, že je po smrti čeká prakticky stejný život jako před ní. Proto si také do honosných hrobů ukládali různé předměty, sošky, šperky, které by v následujícím životě mohli používat (Kerrigan, 2008, 50–53).

Starověcí Řekové pak na rozdíl od Egypťanů či Mykéňanů stavěli hroby skromnější. Pohřbívali žehem, ale vyloučen nebyl ani pohřeb do země. Těla svých mrtvých několik dní před pohřbem vystavovali, aby se s nimi pozůstalí mohli přijít rozloučit. Když pak tělo odnášeli k hrobu, po celou dobu byl přítomný průvod plačících. Existují záznamy o tom, že lomení rukama, hysterický pláč, bouchání se do hlavy a trhání oděvů bylo běžnou součástí obřadu pohřbívání (Kerrigan, 2008, 59–60).

Tradičním pohřbem v Tibetu byl (a někde stále je) pak takzvaný nebeský nebo také větrný pohřeb. Tělo zemřelého bylo po smrti převezeno na místo vykonání příslušných pohřebních rituálů a následně bylo rozčtvrceno a ponecháno supům, kteří pro Tibetany byli posvátnými zvířaty (The Buddhist channel, 2006, [online]).

Větrné pohřby byly prováděny také u Mongolů, a to zejména z toho důvodu, že většina Mongolů byli a jsou buddhisté. Právě praktikování buddhismu ukotvilo rituál větrného pohřbu také v Mongolsku. Zde se mimo tento způsob vyskytovalo také

pohřbívání do země, které probíhalo za doprovodu typických rituálů. Na konec byla na hrob umístěna miniaturní jurta, která symbolizovala nový domov zemřelého (Goldade, 2017, [online]).

Historie pohřebních obřadů a způsobů pohřbívání v různých kulturách je velice obsáhlé téma. V této práci je krátce zmíněno jen několik málo způsobů, které by měly poukázat na rozmanitost pohřebních obřadů a samotného pohřbívání v různém čase a různých kulturách.

2.4 Tabuizace smrti v dnešní společnosti

Pohled na smrt v průběhu dějin měnil. Philippe Ariès, francouzský historik, považuje za zlomové století 19. Do 19. století se podle něj smrt jevila jako něco přítomného, blízkého a známého všem lidem. Používal pro tento přístup ke smrti označení "Ochočená smrt". Od dob antiky do 19. století smrt v lidech nevzbuzovala strach nebo obavy, protože přesně věděli, jak se s ní vyrovnat a jak s ní nakládat (Ariès, 2000).

Přelom 19. a 20. století se v Českých zemích na poli smrti nesl v znamení pověr a zvyků (Navrátilová, 2004). Smrt byla vnímána jako něco, co nelze odvrátit. Nešporová ve své knize podotýká, že spíše než doktor, který by smrt mohl zvrátit, se volal kněz, který umírajícího vypravil na poslední cestu. Případně pokud nebylo kněze, blízcí se za umírající alespoň společně modlili, aby podpořili jeho odchod na onen svět. Hlavní slovo mělo nad smrtí tedy náboženství (Nešporová, 2013, s. 14).

Přelom 19. a 20. století přinesl v České republice (respektive v Rakousku-Uhersku) především ideové, společenské, ale také demografické změny, které měly na umírání velký vliv. Jednalo se zejména o zlepšení hygienických podmínek a způsobů stravování, což v kombinaci s vylepšujícím se lékařstvím vedlo ke snížení úmrtnosti. Ruku v ruce s lepším lékařstvím šla také změna ideologie chápání smrti. Náboženství již nebylo silnou autoritou, co se smrti týkalo a bylo vystřídáno sekularizací. Sekularizace se promítla hlavně v tom, že smrt již nebyla cestou odchodu na onen svět, ale spíš jen proces, zcela přírodní, který byl navíc řízen lékaři. Do poloviny 20. století byl typickým místem pro smrt domov umírajícího, kde strávil prakticky celý svůj život. Vzhledem k sekularizaci a k tomu, že lékařství od 19. století skutečně velmi pokročilo, se postupem času toto místo

smrti přemísťovalo na pole nemocnic. Tím se však zároveň smrt jako taková stávala diskrétní, skrytou a soukromou záležitostí (Nešporová, 2013, s. 14–18).

Tabuizace se netýkala celého pohledu na smrt, nýbrž jen striktních částí, o kterých se pak méně mluvilo na veřejnosti. Jednalo se zejména o oblast přirozené smrti, dále se tabuizace týkala míst umírání a také pohřebních služeb a profesionálů, kteří v této oblasti pracovali. Tabuizace smrti se také mohla projevit jako důsledek obou světových válek, které proběhly v 1. polovině 20. století. Díky nim lze říci, že se společnost zaměřovala hlavně na lepší zdravotní stav a delší život (Nešporová, 2013, s. 18).

K detabuizaci smrti došlo v České republice až ke konci tisíciletí, což bylo oproti jiným zemím, kde detabuizace probíhala již od 70. let, poněkud později (Nešporová, 2013, s. 21).

2.5 Zákony spojené s pohřbíváním podle platné legislativy ČR

V historii bývalo určení smrti poněkud jednodušší, než je tomu dnes. V podstatě stačilo, že v těle člověka ustal pohyb – tělo bylo studené, ztuhlé a mělo namodralou barvu. Dnes smrt stanovují zejména příslušné právní předpisy.

Pojem smrt je definován pouze v § 2 písm. e) zákona č. 285/2002 Sb, o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonu, v platném znění. Tento zákon smrt definuje buď jako „*nepochybnou ztrátu funkce celého mozku, zahrnujícího i mozkový kmen, nebo nepochybnou zástavu krevního oběhu.*” (Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonu, v platném znění, § 2 písm. e).

Právní předpisy ČR upravují také ochranu lidského těla a nakládání s ním. V platné legislativě podle § 493 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, není lidské tělo považováno za věc v právním smyslu. Stejně stanovisko platí i pro jeho části, a to i tehdy, jsou-li od těla odděleny. V tomto pojetí lze na tělo vztahovat zásadu nedotknutelnosti, kterou zaručuje Listina základních práv svobod. V rámci Listiny základních práv a svobod je nedotknutelnost často spojována se statky, které mají nejvyšší důležitost; vedle lidského těla do této skupiny statků lze zahrnout například lidskou svobodu či důstojnost (MELZER, TÉGL, 2013, s. 568).

Na tuto zásadu nedotknutelnosti lze navázat dalším předpisem Občanského zákoníku a to § 92, který pojednává o tom, že lidské tělo je pod právní ochranou i po smrti.

V tomto paragrafu je výslovně zakázáno nakládat nedůstojně s lidskými ostatky a lidskými pozůstatky. Každý, kdo s lidskými ostatky či lidskými pozůstatky nějak manipuluje nebo s nimi jinak pracuje či nakládá, k nim musí přistupovat důstojně (Zákon č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, v platném znění, § 92).

Na občanský zákon lze navázat dalším předpisem, který byl zmíněn výše; jedná se o zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů, v platném znění, kde je mimo definice smrti také v § 28 stanoveno, že „lidské tělo a jeho části nesmějí být jako takové zdrojem finančního prospěchu nebo jiných výhod“ (Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů, v platném znění, § 28).

Vedle zákona o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů lze do předpisů zaručujících posmrtnou ochranu těla zmínit také další jako například zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách. Část sedmá zákona o zdravotních službách obsahuje právní úpravu týkající se nakládání s tělem zemřelého, s odejmutými částmi lidského těla, postupu při úmrtí a při pitvě (Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, v platném znění).

Další předpis upravující posmrtné zacházení s tělem je zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a změně některých zákonů, v platném znění, jehož obsah bude zmíněn níže (Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a změně některých zákonů, v platném znění).

2.5.1 Pitva

Pitvou se rozumí proces otevření a zkoumání těla zemřelého a upravuje ho § 88 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách. Je několik druhů pitev, přičemž každá má svůj specifický důvod, díky kterému je prováděna. Jsou prováděny pitvy patologicko-anatomické, které zjišťují základní a jiné nemoci, ověřují klinické diagnózy a léčebné postupy, které proběhly ve zdravotnickém zařízení za života zemřelé osoby. Dalším typem pitvy je pitva zdravotní. Ta se provádí v případě, že osoba zemřela mimo zdravotnické zařízení a s její pomocí je zjišťována příčina smrti. Lze ji provést i v případě, že osoba zemřela ve zdravotnickém zařízení náhle, neočekávaně nebo zjevně násilnou smrtí. Třetím typem jsou soudní pitvy. Ty jsou, jak již vyplývá z názvu, nařízené soudem, a to v případě, že úmrtí osoby bylo způsobeno v rámci trestného činu. Čtvrtým a posledním typem jsou anatomické pitvy, které se provádí v oblasti zdravotnictví pro výukové

účely vědy a výzkumu (Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, v platném znění, § 88).

2.5.2 Exhumace

Pojem exhumace označuje proces vyzdvižení těla zemřelého z hrobu před uplynutím tzv. tlečí doby (cca 10 let). Upravuje ji zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a změně některých zákonů, v platném znění. Z hrobu lze vyjmout jak lidské ostatky v nezpopelněné formě, tak i zpopelněné ostatky. K tomuto musí být vždy vydáno potřebné povolení nebo nařízení. Exhumace je prováděna, pakliže dojde k podezření, že smrt zemřelého byla způsobena trestným činem (Zákon č. 256/2001 Sb., o zdravotních službách, v platném znění).

2.6 Způsoby zaopatřování těla v době bezprostředně po smrti do doby pohřbu

Lidské tělo podléhá právní úpravě i po smrti, jak již bylo řečeno výše. Proto se s ním musí manipulovat s patřičným respektem a úctou.

Pro oznámení smrti je podle § 83 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, stanovena obecná oznamovací povinnost, kterou má každý, kdo se dozví o smrti jiné osoby nebo je nálezcem zemřelého těla či jeho části. V obou případech se musí jednat o situaci probíhající mimo zdravotnické zařízení. Oznámení se provádí u praktického lékaře zemřelé osoby, u lékaře, který má pohotovostní službu a lze tak učinit i na tísňové lince 112 (Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, v platném znění, § 83).

Po oznámení smrti musí podle § 84 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, v platném znění, proběhnout prohlídka těla zemřelého. Lékař, který prohlídku provádí, musí stanovit smrt zákonem určeným způsobem. Musí určit pravděpodobnou příčinu smrti a také datum a čas úmrtí. Také musí tělo označit a musí určit, zda bude nebo nebude provedena pitva (Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, v platném znění).

Dříve tělo v době po úmrtí až do pohřbu zůstávalo v domě, kde zemřelý žil. S tímto rituálem byly spojovány různé pověry, protože se v té době věřilo v posmrtný život, a v to, že by se duše zemřelého mohla vrátit. Proto se např. otvírala okna, aby duše mohla vylétnout ven. Tento rituál se praktikuje i dnes a to např. v židovských kulturách.

Ačkoli se otvírala okna, věřilo se, že duše zůstává v blízkosti svého těla. Proto se také s tělem zemřelého zacházelo co možná neuctivěji a nejopatrněji, aby živí mrtvé neobrátili proti sobě (Navrátilová, 2004, 207 – 209).

2.7 Způsoby pohřbívání

Úcta k zesnulým byla prokazována v každé vyspělejší společnosti. Projevovala se různými způsoby od projevu úcty jednoduchou pietou až po složité obřady. Právě pohřbení těla symbolizuje onu úctu. Zároveň je to také poslední rozloučení se zemřelým člověkem. Způsoby pohřbívání se v průběhu dějin měnily jen velmi málo. Od dávných dějin až po současnost jsou vydělovány dva hlavní způsoby nakládání s lidskými ostatky, a to pohřeb žehem s modernějším názvem kremace, a pohřeb do země.

2.7.1 Kremace

Prvním způsobem pohřbívání, zmíněným v této práci, je kremace, kdy je tělo spáleno v krematoriu. Tento způsob lze také nazývat pohřbívání žehem či žárový pohřeb, což se významově může zdát stejné, nicméně ve výsledku lze v těchto označeních najít odlišnosti.

Z historického hlediska je způsob kremace na území České republiky používán poměrně krátce. První krematorium zde bylo postaveno v první polovině 20. století. A od té doby tento způsob pohřbívání zaznamenal velký vzestup. Dnes kremace převládá nad kterýmkoli jiným způsobem pohřbívání (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 98).

Se založením prvního krematoria v Českých zemích se pojí Společnost přátel žehu, která funguje již od roku 1909. Po velkém úsilí, které vynaložili členové této společnosti ve spolupráci s německým spolkem Die Flamme, bylo v letech 1915 až 1917 postaveno první krematorium v Českých zemích, které se nacházelo v Liberci. Jelikož na území Rakouska-Uherska nebylo možné provádět kremaci, svou činnost toto první krematorium zahájilo až v říjnu 1918. Po vzniku samostatného Československa, konkrétně 1. dubna 1919, byla kremace uzákoněna (Společnost přátel žehu 1909–2009, 2009, [pdf]).

Se vznikem krematorií však vyvstal i problém, pro který bylo potřeba najít odpovídající řešení. Problém se týkal způsobu ukládání zpopelněných ostatků. Nakonec se urny ukládaly do sklípků, pod desky hrobů, začaly se vyrábět schránky na pomníky a podobně. Postupně začaly vznikat také tzv. urnové háje, což je druh hřbitova, kde se urny

ukládají do označených hrobů nebo na ně. Dnes je na území ČR zřízeno asi 600 urnových hájů.

Kremace je způsob pohřbívání, který se uskutečňuje mimo samotné pohřebiště. Probíhá asi dvě hodiny a je při ní použit žár 1 150 °C (Pohřební služba Praha, 2010, [online]).

Podle Julia Mlčocha, ředitele Pohřebního ústavu hlavního města Prahy, je zpopelnění těla v Pražském krematoriu prováděno bezprostředně po obřadu; jinde by kremace měla proběhnout ve stejný den jako obřad (Pohřeb.cz, 2014 [online]). Každá rakev, v níž je uloženo tělo, je spálena společně se štítkem, který nelze spálit a který slouží k identifikaci. Tento štítek se pak společně s popelem vkládá do úřední urny. Kremační zařízení může zpopelňovat vždy pouze jednoho zemřelého. Po skončení kremace je popel dán do unikátního zařízení, v němž se popel upravuje a kde se také oddělují veškeré kovové části. Tím se předchází tomu, aby se ostatky jednoho zemřelého smíchaly s ostatky jiného zemřelého. Do urny jsou pak vkládány čisté zpopelněné ostatky jednoho člověka. (Pohřeb, 2014, [online]).

Popel, který si pozůstalí z krematoria odnášejí, je ukládán do urny nebo miniurny. Celkem nedávno se začaly rozvíjet i společnosti, které vytváří památeční předměty s popelem zemřelého. Jedná se například o památeční diamanty, které se vyrábějí z popela či vlasů zemřelého, dále památeční sklo a jiné upomínkové předměty, do nichž je zapracován popel zemřelého (Heart in diamond, 2012, [online], Memory crystals, 2018, [online]).

V případě kremace je popel dán do urny a urna je uložena do urnového nebo do rakvového hrobu, na různá místa do hrobky nebo do kolumbária. Ukládání může probíhat za účasti pozůstalých či bez jejich účasti. Pokud ukládání probíhá za účasti pozůstalých, je třeba dbát na to, že se jedná o pietní akt, který musí probíhat se vší důstojností, a při kterém je nutno projevit patřičnou úctu zesnulému.

Kolumbárium je součástí hřbitova, krematoria nebo také kostela (husitské křesťanské církve), kam jsou urny ukládány. Většinou to bývá stavba stojící u vnitřních zdí, či samostatně stojící stavba. Kolumbárium mohou také připomínat některé hrobky, které ve vnitřních prostorech mají zřízené prostory s výklenky pro ukládání urn. Popel lze také rozptýlit na tzv. rozptylových loučkách. Rozptylové loučky jsou součástí hřbitovů a jsou to speciálně vymezené zatravněné plochy, kde lze popel rozptýlit na přání mrtvého

či pozůstalých. Často je zde také rozptýlen popel člověka, jehož urnu si v krematoriu nikdo zavčas nevyzvedl.

Žárový pohřeb označuje způsob nakládání s tělem, který je ve své podstatě stejný jako kremace. Tělo je spáleno, nicméně se tak neděje v krematoriích, neboť krematoria jako taková jsou záležitostí až 19. století. Žárové pohřby lze datovat do dávné minulosti, kdy tělo člověka bylo uloženo do hrobu společně s dalšími věcmi a poté spáleno nebo bylo tělo spáleno a jeho popel uložen v hliněné urně do hrobu společně s dalšími věcmi. S takovýmto způsobem se lze setkat například v Antice (Hupková, 2012).

2.7.2 Pohřbívání do země

Druhým způsobem je pohřbívání těla do země. Pohřeb do země je také možné nazývat inhumace. Způsoby takového nakládání s lidským tělem bývají rozličné a často se liší dle kultury nebo náboženství. V závislosti na dané kultuře či náboženství lze o pohřbívání těla do země přemýšlet jako o určité rituální činnosti, k níž se vztahují určité zvyky spojené s pohřbíváním (Hupková, 2012).

Tělo mohlo být do země ukládáno v rozličných polohách a také v rozličných „obalech“; ve starověku to bývaly například organické obaly, do nichž se tělo zabalovalo předtím, než bylo uloženo do země. Později to byly rakve nejčastěji ze dřeva, později i z papíru. Do těchto hrobů byly v historii často přidávány předměty, které zemřelému patřily, či mu měly dopomoci v lepším, bohatším a bezpečnějším posmrtném životě. Nelze přesně určit, který ze zmíněných způsobů je starší. O dávné historii pohřbívání se také nelze dozvědět mnoho. Tuto problematiku mohou osvětlit pouze archeologické nálezy, které napříč kulturami odhalují oba zmíněné způsoby Antice (Hupková, 2012).

2.7.3 Další způsoby pohřbívání

Vedle těchto dvou způsobů pohřbívání existují ještě další způsoby, které nejsou tak běžné jako zmíněné dva, nicméně by měly být alespoň krátce popsány.

V dnešní době se větší oblibě než dříve, a to hlavně v zahraničí, těší například přírodní pohřby, nazývané také biopohřby. Zpopelněné (nebo i nezpopelněné) ostatky člověka jsou po kremaci vloženy přímo do země nebo do biourny. Tyto typy pohřbů slouží

jako alternativa k běžným způsobům pohřbívání. Pohřeb i samotné pohřbívání musí být v souladu s přírodou. Je také vhodné, aby tomuto způsobu pohřbívání odpovídal průběh obřadu (Nešporová, 2013, s. 103).

V České republice je v tomto směru zatím založen jeden hřbitov. Zpopelněné ostatky jsou zde ukládány pod kořeny památečních stromů. Za vznikem hřbitova stojí duo Ke kořenům, které za pomoci Správy pražských hřbitovů založilo ekologický hřbitov, nesoucí název Les vzpomínek. Tento zvláštní hřbitov se nachází v pražských Dejvicích (Ke kořenům, [online]).

Mezi ty méně známé patří pak například birituální pohřby. Birituální pohřby jsou poměrně zvláštním způsobem pohřbívání. Jejich zvláštnost tkví v tom, že tělo zesnulého je do hrobu ukládáno dvěma způsoby. Například část těla je ukládána jako popel v urně a část je uložena nespálena (Antropologický slovník, 2009, [online]).

2.8 Druhy pohřebních obřadů

Předtím než budou rozebrány samotné druhy pohřebních obřadů, je potřeba zmínit definici pohřebního obřadu. Antropologický slovník Přírodovědecké fakulty Masarykovy Univerzity pohřební obřad popisuje jako *“Obřad patřící mezi obřady přechodu i odloučení, který se koná u příležitosti úmrtí. Zahrnuje vše, co se děje od okamžiku smrti až po konečné uložení pozůstatků zemřelého na vyhlédnutém, případně i připraveném místě.”*. Podle slovníku je do obřadu zahrnut, kromě umytí a oblečení těla zemřelého, přenesení těla na určené místo a jeho následné uložení, také smutek pozůstalých, mimika, gesta, zpěv a potažmo i hudba, jejich zvláštní odění k této příležitosti a dále také například vystavení těla.

Je nutné zmínit, že v ČR může proběhnout pohřeb také bez obřadu. Nešporová uvádí, že pohřby bez obřadu jsou dnes běžnější spíše v Čechách než na Moravě a vyskytují se spíše ve městech než na vesnicích, ale není to pravidlem (Nešporová, 2013, s. 184).

Pohřeb bez obřadu vypadá tak, že zesnulý je převezen z místa, kde skonal, do krematoria, a zde proběhne bez účasti rodiny nebo známých kremace (Pohřební služba nonstop, 2013, [online], Pohřební služba Praha, 2013 [online]).

Pohřeb bez obřadu se na území České republiky rozšířil až v posledních 20 letech, nejprve ve velkých městech. V minulosti se pohřby bez obřadu téměř nevyskytovaly.

Tento trend je v rámci Evropy typický zejména pro Českou republiku. Jako jeden z důvodů rozšíření tohoto typu pohřbu lze zmínit fakt, že se jedná o nejlevnější typ pohřbu, který lze uskutečnit (Nešporová, 2013, s. 184).

Pohřeb s obřadem je v zásadě dvojího typu. Prvním typem jsou církevní pohřby a druhým typem jsou občanské pohřby. V rámci obřadů v obou typech pohřbů lze provést jak kremaci, tak pohřeb do země. Církevní pohřby bývají nejčastěji spojeny s pohřbem do země, výjimečně lze v tomto případě provést kremaci (v tomto případě záleží spíše na eschatologii dané církve či náboženské skupiny). Naproti tomu sekulární pohřby se většinou pojí s kremací, nicméně lze uskutečnit i pohřeb do země (Pohřební služba Praha, 2013, [online]).

Obřad slouží jako poslední rozloučení se zemřelým, proto se provádí. Jsou na něm přítomny pozůstalé osoby, jímž má obřad pomoci překlenout těžké období. Jak již bylo psáno výše, tento obřad je jedním z rituálů, které ulehčují pozůstalým osobám rozloučení s drahou osobou.

2.8.1 Sekulární pohřby

Sekulární pohřební obřady jsou nejčastější formou pohřebních obřadů. Lze se také setkat s názvem civilní pohřební obřad a častěji také s označením občanský pohřeb. Označení občanské pohřby pochází z dob komunismu, kdy bylo zavedeno, a kdy se také používalo nejčastěji (Nešporová, 2013, s. 161).

Poslední rozloučení, jak lze také nazvat obřad spojený s pohřbem, probíhá nejčastěji v obřadní síni a následuje po něm kremace. Není však problém uskutečnit jej i jinde. Zejména u významných a slavných osobností bývá obřad často uskutečňován jinde; např. v případě úmrtí herce je možné obřad uskutečnit v divadle. Po obřadu, který je součástí občanských pohřbů, ve většině případů následuje kremace. Z tohoto důvodu bývá obřadní síň často součástí samotného krematoria, ale zemřelého lze do krematoria převést i z jiných míst. Po provedení kremace je obřad zakončen vsypem či rozptylem popela, případně uložením urny. Kremace však není nutností. Po civilním obřadu může proběhnout i pohřeb do země, nicméně tato varianta není příliš častá. Pokud se jedná o pohřeb do země, většinou rozloučení probíhá přímo na hřbitově. Sekulární pohřby lze také rozdělit na veřejně přístupné a pouze soukromé, kam má vstup povolen pouze nejbližší rodina (Nešporová, 2013, s. 166–170).

2.8.2 Církevní pohřební obřady

Církevní pohřební obřady se nejčastěji uskutečňují v kostele, kde probíhá poslední rozloučení a poté se pozůstalí přesouvají ke hrobu společně s rakví; nicméně takový průběh není pravidlem. Obřad církevního pohřbu se také může konat na hřbitově, kdy samotný akt rozloučení probíhá u hrobu za přítomnosti duchovního dané církve nebo náboženské společnosti. Průběh církevního pohřebního obřadu v podstatě odvíjí od konkrétních rituálů dané církve. Kremace je po církevním obřadu prováděna jen v několika málo případech, je spíše výjimkou (Pohřební služba Praha, 2013, [online]).

2.9 Hřbitovy v České republice

Hřbitovy mají od nepaměti stejnou funkci až do současnosti; slouží jako místo pro pohřbívání zemřelých. Vždy na ně bylo pohlíženo se vši vážností a úctou. Pohanské národy měly svá pohřebiště na vybraných místech. Křesťané vytyčovali své hřbitovy kolem kostelů, kam pozůstalí chodili hroby zdobit, rozsvěcovat na nich svíčky, modlit se a vzpomínat na zemřelé. Do roku 1870 byly hřbitovy pouze ve správě církví a náboženských společností. Od roku 1870 se v tomto směru začal angažovat stát. Ten uložil obcím povinnost zřizovat hřbitovy tam, kde tak nemohly nebo nechtěly činit církve a náboženské společnosti (Hupková, 2009, [online])

Podle Hřbitovního a pohřebního práva z roku 1941 byly hřbitovy veřejné ústavy zdravotnické, které se mohly zřizovat pouze za určitých podmínek, které byly stanoveny příslušnými úředními nařízeními a také zákony. Což v současnosti platí také (Pauly, 1941).

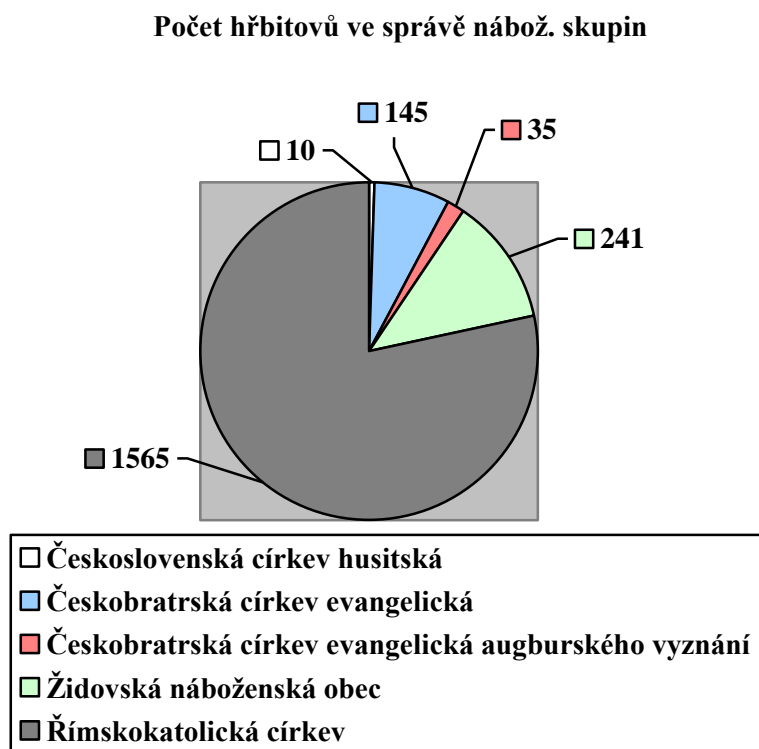
Počtem hřbitovů na území ČR se zabývala studie Ministerstva pro místní rozvoj, kterou prováděla Katolická teologická fakulta Karlovy univerzity v Praze. Studie je první svého druhu v České republice a byla prováděna od roku 2004. Ukončena byla v listopadu roku 2006. Na základě prováděné studie se zjistilo, že se na území České republiky v tehdejší době nacházelo 5799 nezrušených veřejných i neveřejných pohřebišť. Studie se zaměřovala pouze na účelová zařízení sloužící pro ukládání lidských pozůstatků a zpopelněných lidských ostatků. Ve studii nejsou v celkovém počtu pohřebišť zahrnuta místa mimo pohřebiště, což znamená, že studie nezahrnuje např. jednotlivé hroby osob, které zahynuly v důsledku aktivní účasti na

vojenské operaci či zahynuly při jiných vojenských operacích v době války (Eliáš, Kotrlý, a kolektiv, 2006, 12 –14 s.).

Do 1. 1. 1957, kdy vešlo v platnost nařízení č. 8/1955 Sb. ministerstva zdravotnictví o pohřbívání, byla většina pohřebišť, která po 1. 1. 1957 měly spravovat obce, provozována církvemi jako konfesní pohřebiště. Zmíněným nařízením došlo k převodu provozování na obce, vlastnická práva však zůstala církvím. Ze závěrečné statistiky vyplývá, že více než 34 % pozemků, kde se pohřebiště nachází, stále zůstává ve vlastnictví náboženských společností a registrovaných církví (Eliáš, Kotrlý, a kolektiv, 2006, 12 –14 s.).

Na grafu č. 1 lze vidět počet hřbitovů, které spravovaly náboženské společnosti v ČR. Číselné údaje pochází z výše zmíněné studie, tedy z roku 2006. Většina hřbitovů spravovala římskokatolická církev (1565 hřbitovů), následovala Židovská náboženská obec (241 hřbitovů), Českobratrská církev evangelická (145 hřbitovů), Českobratrská církev evangelická augsburského vyznání (35 hřbitovů) a Českobratrská církev husitská (10 hřbitovů).

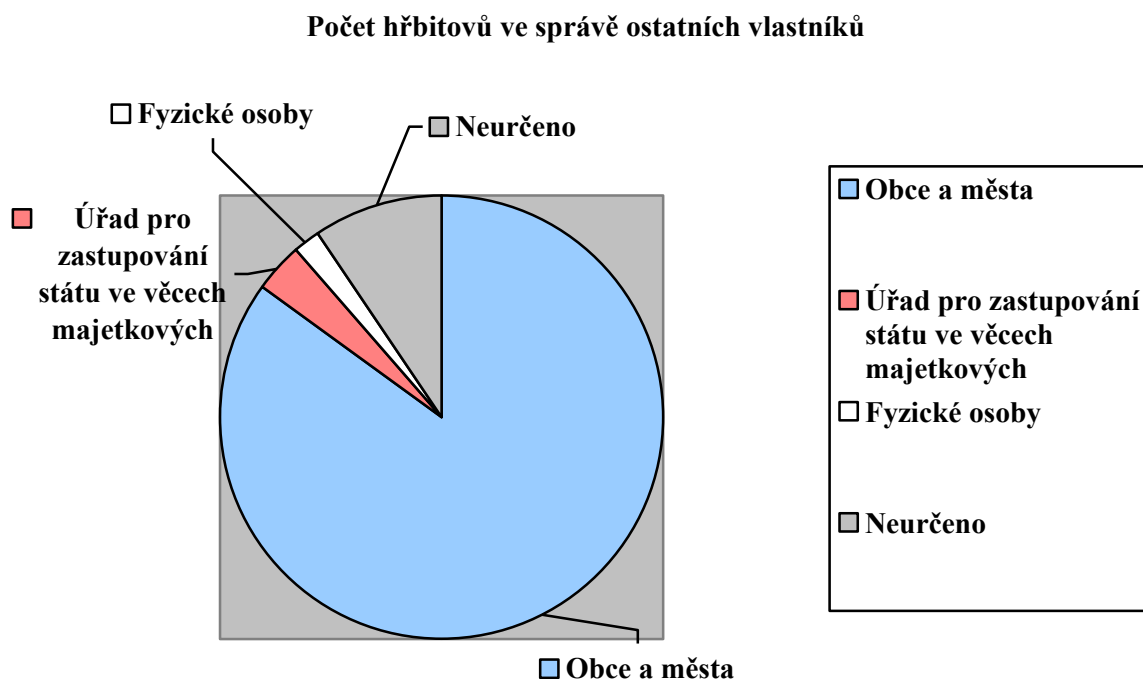
Graf č. 1 – Počet hřbitovů ve správě nábož. skupin

Zdroj: Studie MMR, 2006

Graf č. 2 podle výše zmíněné studie, zobrazuje ostatní vlastníky hřbitovů. Nejvíce hřbitovů spravovaly obce a města (3235 hřbitovů), poté Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových (135 hřbitovů), hřbitovy s neurčeným vlastníkem (358 hřbitovů) a fyzické osoby (75 hřbitovů).

Graf č. 2 – Počet hřbitovů ve správě ostatních vlastníků

Zdroj: Studie MMR, 2006

2.9.1 Veřejná pohřebiště

Dle § 2 písm. f) zákona č. 256/2001 Sb. o pohřebnictví a změně některých zákonů, se veřejným pohřebištěm rozumí určitý prostor, který slouží k pohřbení či uložení lidských ostatků. Lidské ostatky jsou zde ukládány na typově rozmanitá místa. Podle zákona existují čtyři typy míst, kam se lidské ostatky mohou ukládat. Mohou to být klasické hroby a hrobky, kam jsou ukládány ostatky zemřelého v rakvi či urny se zpopelněnými ostatky. Dále to mohou být kolumbária, kam jsou ukládány urny s popelem zemřelého. A v poslední řadě to jsou vsypové a rozptylové loučky (případně jejich kombinace). Zde se ukládá popel zemřelých bez urnového obalu (Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví, § 2 písm. f).

2.9.2 Neveřejná pohřebiště

Za neveřejná pohřebiště jsou podle §3 zákona č. 256/2001 Sb. o pohřebnictví a změně některých zákonů považována účelová zařízení, která slouží výlučně k uložení lidských ostatků a pozůstatků či zpopelněných ostatků příslušníků uzavřených, zejména příbuzenských společenství, příslušníků registrovaných církví a náboženských společností a také příslušníků řeholních řádů a kongregací, jimž vnitřní předpisy či obřady nedovolují uložení ostatků a pozůstatků na veřejné pohřebiště (Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví, § 3 písm. f).

Jak již vyplývá z označení tohoto typu pohřebiště, jsou tato pohřebiště běžně nepřístupná veřejnosti. Pokud se však jedná např. o kulturní památku, není tato nepřístupnost neomezená. Spočívá v tom, že na daném neveřejném pohřebišti lze uložit pouze ostatky či pozůstatky zemřelého příslušníka výše zmíněných skupin. Zakladatelem i provozovatelem může být pouze registrovaná církev či náboženská společnost, tedy právnická osoba. Neveřejné pohřebiště musí být na pozemku, který vlastní daná registrovaná církev či náboženská společnost. Právnická osoba musí pohřebiště provozovat tak, aby neohrozila veřejné zdraví (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 36).

2.9.3 Stavby na českých hřbitovech

2.9.3.1 Nadzemní stavby

Obecně lze říci, že se do nadzemních staveb řadí prakticky vše, co se nachází nad úrovní země. Jmenovitě sem lze zařadit

- a) arkády
- b) epitafní místa
- c) kaplové hrobky
- d) kenotaf
- e) kolumbárium
- f) márnice
- g) rozptylové a vsypové loučky
- h) nadzemní hrobová zařízení podzemních hrobek
- i) nadzemní hrobová zařízení rakvových i urnových hrobů

Arkády

Arkády jsou zastřešené prostory či podloubí, které svým majestátním vzhledem vyzdvihují ctihodný vzhled pohřebiště. V minulosti bývaly arkády považovány hlavně za ozdobu hřbitova, která zvyšovala jeho úroveň. To lze ukázat na článku z křesťanského časopisu *Method* z konce 19. století, kde autor uvádí následující „*Zbožná mysl k zesnulým zakládá zde a onde a okrašluje hřbitovy tak, že staví uvnitř kolem zdí přiměřená sloupová loubení, který na stěnách malbami a nápisy svatého obsahu se okrašluje. Takové stavby a zbožné zvyky my nejvýš schvalujeme i přejeme si, aby alespoň na osadách znamenitějších, které jak sv. Karel Boromejský podotýká, zámožností vynikají, nové hřbitovy štědrotou křesťanů se zakládaly způsobem naznačeným.*” (Lehner, 1877, s. 142–143).

V minulosti byly v arkádách stavěny hrobky zámožných příslušníků tehdejší společnosti. Držení takového pohřebního místa bývá v současnosti poněkud finančně náročné, proto klesá zájem o tato místa. Nicméně existují místa, kde poptávka po takových místech převyšuje nabídku. Tam, kde tomu tak není, se našlo i jiné využití. Na takových pohřebištích jsou do těchto arkádních prostorů umísťovaná kolumbária (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 76).

Epitafní místa

Epitafní místo prakticky není přímo stavbou, nicméně je to hřbitovní prostor sloužící k uložení popela po kremaci. V tomto prostoru je uložena epitafní deska a sklípek, sloužící k ukládání uren. Deska je pak nejčastěji zkosená, přičemž její nižší kraj je na té straně, z níž se k epitafnímu místu přistupuje. Tato varianta není jedinou variantou, na hřbitovech lze vidět i desky postavené kolmo k zemi. Každé epitafní místo má své rozměry a v tomto rozměru nesmí být kolem epitafní desky žádné jiné hroby, pomníky, chodníky apod. Úprava epitafního místa pak záleží na hřbitově, kde místo leží, respektive na jeho provozovateli. Často je to sadovnicko-zahradnická či parková úprava. V prostoru epitafních míst bývá často omezena jiná, byť doprovodná, výsadba jiných rostlin (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 78).

Kaplové hrobky

Kaplové hrobky jsou nadzemní stavby, které výrazně ovlivňují vzhled hřbitova, na kterém stojí. Hrobky mohou mít různé podoby v závislosti na tom, kdo si je nechal postavit. Nejvíce byly stavěny v 18. a 19. století, a to nejčastěji na městských hřbitovech. Jednalo se o stavby, které si nechávaly stavět šlechtické rody, bohatší měšťanské rodiny, rodiny bohatých průmyslníků či jinak významné osobnosti té doby. V dnešní době už není

možné nechat si zbudovat kaplovou hrobku, protože jejich výstavba byla ve 2. polovině 20. století zastavena. Je však možné si již postavené hrobky pronajmout.

Každá kaplová hrobka má svou pohřební komoru, která je vždy oddělená od sakrálního prostoru kaple. Nejčastěji se tato komora nachází pod podlahou kaple a od zbytku kaple oddělena je deskou v podlaze. Může být však umístěna i v zadní části kaple, která je opět oddělena od prostoru kaple. V obou těchto případech byla pohřební komora postavena podle požadavků vlastníka. Její rozměry nejsou nijak omezené, tedy kromě hloubky. Hloubka pohřební komory musí být přiměřená hladině spodní vody a nesmí ji ohrožovat kontaminací. Pohřební komory většinou slouží k uložení většího počtu rakví, které jsou umístovány v případě podzemní komory do několika pater nad sebou. V případě komory, nacházející se v zadní části hrobky, je zde zřízen oddělený prostor pro každou rakev. Tyto prostory pro rakeve bývají umístěny vodorovně v jedné řadě vedle sebe a mohou být také v několika řadách nad sebou. Existují také hrobky, ačkoli jich není tolik, které stojí mimo veřejné hřbitovní prostory. Tyto hrobky patří většinou do majetku šlechtických rodů a jsou také postaveny na jejich pozemcích mimo veřejná pohřebiště. Zmíněné hrobky mají také oddělený sakrální prostor a prostor pohřebních komor, stejně jako na veřejných pohřebištích, nicméně ukládání rakví je odlišné od způsobu, s jakým se s rakvemi nakládá na veřejných pohřebištích. První rozdíl spočívá v tom, že vstup do komory bývá oddělen od vstupu do kaple. Rakev je pak vnášena přímo do pohřební komory, kde je uložena na zvolené místo. Jako příklad tohoto typu kaplové hrobky lze uvést hrobky rodu Schwarzenbergů v Třeboni a v Domaníně (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 82–83).

Kenotaf

Kenotaf je také označován jako hrob v dáli a je to upomínkový náhrobek, který připomíná zemřelého, jehož ostatky leží na jiném místě či nejsou k nalezení. Většinou jsou tak označovány hroby vojáků, kteří padli na bojišti ve válce, a jejich ostatky nebyly dopraveny zpět do vlasti (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 83).

Kolumbária

Kolumbária jsou hřbitovní stavby, kam jsou ukládány urny. Jednotlivé prostory jsou od sebe odděleny tak, aby tvořily samostatné uzavřené prostory. Jeden prostor může v závislosti na velikosti pojmout i několik urn. Není dána konkrétní vnější podoba či stylizace kolumbárií. Ta záleží vždy na provozovateli hřbitova, který dané kolumbárium zřizuje. Jak již bylo řečeno výše, kolumbária bývají často součástí hřbitovní zdi, ale stojí

také jako samostatné stavby v prostoru pohřebiště (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 88–90).

Márnice

Márnici se také říkalo umrlčí komora. Je to jedna ze staveb, kterou lze vidět na většině českých hřbitovů a to z důvodu, že v roce 1771 bylo tehdy ještě dvorním rozhodnutím ustanoveno, že při každém kostele, ať už farním nebo lokálním, musela být postavena umrlčí komora, kam se ukládala těla zemřelých. Márnice jsou stavby většinou o jedné místnosti a původně sloužily jako místo, kam bývalo ukládáno tělo zesnulého, než došlo k samotnému pohřbu či kremaci. Tělo bylo nejprve uloženo do rakve a rakev pak byla umístěna na máry. V některých místech, kde na to byly prostory, byla součástí márnice také kaple, rozlučková síň či pitevna. Dnes tyto stavby ve většině případů chátrají. Nemohou sloužit účelu, ke kterému byly původně postaveny, protože již nesplňují podmínky, které dnes pro tyto případy stanovují současné normy, zákony a hygienické předpisy. V některých případech se pro márnice ale našlo i jiné využití. Pokud prostor márnice plní nějakou jinou, modernější funkci, například slouží jako kanceláře pro výkon administrativy týkající se daného hřbitova, většinou bývají v udržované (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 76–77).

Rozptylové a vsypové loučky

Rozptylové a vsypové loučky mají stejnou povahu jako epitafní místa; nejsou přímo stavbou, ale nachází se v nadzemních prostorách pohřebiště. Oba typy louček bývají zatravněné upravované prostory, které jsou obehnané obrubníky, kamenným lemováním, zábradlím, sokly apod., aby bylo dobře vidět, kde prostor začíná a končí. Nemělo by chybět ani dobře viditelné označení takového prostoru.

Rozdíl mezi rozptylovými a vsypovými loučkami spočívá ve způsobu manipulace se samotným popelem. Rozptylová loučka slouží k volnému rozptýlení popela bez úředního obalu (urny) na loučku. V podstatě nezáleží na jaké místo na loučce je popel rozptýlen, protože zde nejsou místa na rozdíl od vsypových louček evidována.

Vsypová loučka je český způsob ukládání zpopelněných ostatků a slouží taktéž k uložení ostatků bez urny, nicméně jsou zde vyznačená přesná místa, a to na imaginární čtvercové síti, podobné šachovnici. V praxi to znamená, že např. příčný okraj je rozdělen abecedními písmeny, podélný okraj je rozdělen čísly. Od příčného i podélného okraje vsypové loučky je pak příčně i podélně natažen provázek. Tam, kde se provázky protnou, je určeno dané vsypové místo. Samotný vsyp je uskutečněn při obřadu a to tak, že v daném

vsypovém místě je vyhloubena jamka, kam je vsypán popel zesnulého. Popel je pak přikryt hlínou a drn je vrácen na své původní místo. Pro celý průběh obřadu platí pevně stanovená pravidla (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 78–80).

Nadzemní hrobová zařízení rakvových, urnových hrobů a hrobek

Nadzemním hrobovým zařízením se rakvové hroby příliš neliší od hrobek, nejedná-li se o kaplovou hrobku. Nadzemní zařízení hrobek mohou být větší než nadzemní zařízení hrobů, ale není to pravidlo. Hlavní rozdíl mezi hrobem a hrobkou spočívá v zařízení zřízeném pod zemí. Nadzemní hrobové zařízení u hrobu i hrobky se může skládat z několika částí, jako jsou na příklad sokly, rám, příčné či podélné desky a různě tvarované pomníky. Je čistě na vlastníkově, do jakých tvarů a z jakých materiálů si takové zařízení nechá zbudovat. V podstatě si každý vlastník může hrob uzpůsobit podle svých představ. Velmi často můžeme na českých hřbitovech vidět zařízení, která jsou bez krycí desky, ale asi nejčastěji se vyskytující nadzemní hrobové zařízení je s deskou. Dále pak existuje také nadzemní zařízení s deskou, která ale nezakrývá celý hrob, ale jen jeho část. Ve zbylé části hrobu je na hlínu nasypaná a upravená mramorová drť, či jsou v hlíně zasazené květiny; tato úprava se vyskytuje také u hrobů bez desky. Lze také vidět hroby, které jsou oseté trávou, a travní rov je pak jen udržován v požadovaném stavu. V hlavě pak bývá umístěn sokl, náhrobek či např. kovový kříž. Urnové hroby jsou stavěny o rozloze 1 m². Skládají se ze soklu, rámu, krycí desky a pomníku. Někdy zde bývá umístěna i urnová či kolumbární schránka s prosklenou částí. Na českých hřbitovech je často k vidění urnový hrob bez desky právě jen s mramorovou drtí či oblázky nebo květinovou výsadbou. Hrob bývá dlouhý většinou 100 cm, šířka se pak pohybuje mezi 60 a 100 centimetry (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 78–80).

Podzemní stavby

Mezi podzemní stavby lze zařadit každou část nadzemní stavby, která se nachází pod úrovní země a slouží k pohřbívání lidských ostatků, tzn. kopané hroby, hrobky a také k ukládání uren, tzn. urnové hroby s urnovými sklípky.

Kopané hroby

Kopaný hrob je ručně vykopaný prostor, kam se ukládá rakev s tělem zesnulého. Tuto činnost ve většině případů vykonává způsobilý pracovník hřbitova, a to vždy na základě zákonem stanovených podmínek. Kopání hrobů patřilo do výsad způsobilého pracovníka–hrobníka, po celá staletí. Až příchod kremace, která se počala ve 2. polovině 20. století rozmáhat daleko více než rakvové hroby, odsunul tuto činnost do pozadí (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 78–80).

Kopání hrobu není jednoduchou záležitostí. Než tato činnost započne, musí být splněny veškeré administrativní kroky, které stanovují právní předpisy. Před tím, než se s touto činností začne, je potřeba z hřbitovních záznamů zjistit, zda na místě, kde má být hrob vykopán, není jiný hrob, v němž by mohl probíhat tlečí proces. Tlečí proces podle §22 odst. 2 zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a změně některých zákonů, probíhá po dobu 10 let, nicméně tato doba může být upravena provozovatelem pohřebiště. Tento zákon také podle §22 odst. 1 zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a změně některých zákonů, stanovuje minimální rozměry pro kopaný hrob. Pro rozměry daného hrobu je důležité, zda je zemřelý starší nebo mladší 10 let. Pro starší 10 let je stanovena minimální hloubka 1,5 metru. Pro mladší 10 let je tato minimální hloubka stanovena na 1,2 metru. Dále musí být hrob umístěn nad úrovní kolísání hladiny podzemní vody. Z boční strany od sebe dva hroby musí být vzdálené minimálně 0,3 metru. Maximální rozměry hrobu nejsou dány, nicméně i zde platí, že hrob nesmí ohrožovat kvalitu podzemních vod. Pokud by při kopání hrobu byly nalezeny ostatky, je nutné prokopat hrob hlouběji a tyto ostatky uložit do zářezu v nově kopaném hrobě. Ten by se měl nacházet tam, kde bude mít nově pohřbený nohy (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 106).

Podzemní zařízení hrobek

Hrobky se od hrobu odlišují především tím, že podzemní zařízení hrobky je zděné a nezasypává se hlínou. V klasickém kopaném hrobu je pohřbená rakev v přímém kontaktu s hlínou. Postupně se rakev rozkládá a tělo se také postupně dostává do přímého kontaktu se zeminou okolo něj. V hrobce rakev do kontaktu se zeminou okolo nepřichází do

kontaktu vůbec. Uvnitř zděného prostoru jsou vytvořena místa pro čtyři až deset rakví, které jsou nejčastěji umístovány nad sebe v závislosti na tom, o jaký typ hrobky se jedná. Každá rakev, která je ukládána do hrobky, musí mít nepropustnou vložku.

Urnový hrob

Vzhledem k velkému počtu kremací je urnový hrob nejčastější stavbou na českých hřbitovech. Standartní rozměry pro podzemní část urnového hrobu jsou 100 x 100 cm, ale dělají se také jiné rozměry (80 x 100 cm či 70 x 100 cm). Sklípky, jak se podzemní části urnového hrobu označují, určené pro uložení urny jsou buď zděné, nebo se dají koupit z různých materiálů. Horní okraj sklípku je souběžný se zemí, do níž je zapuštěn (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 90).

2.9.4 Péče o hrob

Péče a údržba hrobu se odvíjí od toho, jaký typ hrobu musí být obstarán. Náročnost a frekvence údržby se pak odvíjí od mnoha faktorů. Primárně záleží na tom, o jaký typ hrobu se jedná. Péče o hrob s kamennou náhrobní deskou a péče o hrob bez kamenné desky vypadá jinak. Z tohoto úhlu pohledu lze říci, že hrob bez kamenné desky je poněkud náročnější na údržbu. Místo kamenné desky bývá hrob zasypán okrasným štěrkem, pískem či hlínou. Mnohdy je kolem hrobu vytyčen obrubník a doprostřed hrobu je nasypán štěrk, písek nebo hlína. Do hlíny pak mohou být zasázeny okrasné květiny, či keře. Majitel se musí dobře rozmyslet, jaké rostliny se rozhodne na hrob zasadit. Ne všechny vypadají hezky po celý rok, a ne všechny se z hlediska náročnosti pěstování na hřbitov hodí. Z rostlinné okrasy však plynou i činnosti, které majitel hrobu s kamennou deskou nemusí řešit. Údržba hrobu pak vedle omytí pomníku zahrnuje pravidelné zalévání, pletí, sekání, sběr listí apod. Údržba hrobu s kamennou náhrobní deskou pak zahrnuje zametení a omytí desky, případně pomníku. Vedle toho si však majitel hrobu musí dávat pozor, aby na desku nepokládal předměty, které by při navlhnutí mohly začít korodovat a deska by tak mohla být poškozena. Z tohoto důvodu se doporučuje pokládat pod předměty igelit. Dále je důležité místo, kde se hrob nachází a také záleží na ročním období. Pokud je například hrob umístěn pod listnatým stromem, údržba hrobu bude náročnější spíše na podzim, než v zimě. Činnosti jako sekání trávy a hrabání listí by měla zajišťovat samotná správa hřbitova, ale nelze od správy hřbitova očekávat, že se bude starat o každý hrob individuálně. Tyto činnosti jsou prováděny hlavně v rámci údržby celého hřbitova.

Dekorace hrobu jsou pak zcela osobitou záležitostí. Nejčastěji to bývají ve větší i menší míře květiny, řezané i umělé. Dále pak velice často svíčky a také věnce. Na některých hrobech lze vidět také sezónní ozdoby. Např. na Velikonoce lze na mnoha hrobech vidět dekorativní sošky slepic, kuřat a velikonočních vajíček. Na židovských hřbitovech žádné ze zmíněných dekorací nenajdeme. Židé na své hroby nosí kamínky či oblázky, jejichž význam a původ bude rozebrán v praktické části této práce.

Místo ani počasí však nebude mít vliv na údržbu místa v kolumbáriu. Kolumbária mívají prosklenou přední část, která se otevírá, a kudy se mohou vkládat urny, svíčky i vzpomínkové předměty. Zde je tedy stěžejním bodem péče omytí skla. Dále je to aranžování urny a předmětů, které zde pozůstalí zanechají. Může se jednat o fotky, svíčky, hračky, či jiné upomínkové předměty. Opět je to zcela individuální záležitost a je pouze na pozůstalých, jaké věci zde uloží.

V dnešní době existují i firmy, které za úplatu obstarají výše zmíněné za pozůstalé. Většina firem nabízí základní služby, do kterých zahrnuje zametení hrobu, omytí pomníku a desky, likvidaci plevele, doplnění a úpravu okrasného šterku, písku nebo hlíny. Jako nadstandardní služba pak může být umístění dekorací, svíček či květinové výzdoby. Ale nabídka služeb se v závislosti na konkrétně firmě může lišit. Tyto služby si lze zaplatit jednorázově či paušálně, pak jsou vykonávány pravidelně. Cena se pak liší hlavně v závislosti na typu a velikosti pohřebního místa.

2.9.5 Krátké shrnutí teoretické části

Teoretická část této práce se věnuje současným způsobům pohřbívání a průběhu pohřebního obřadu, které jsou typické pro Českou republiku. Jsou zde rozebrány různá pojetí rituálu z několika pohledů, stěžejní je pak pojetí rituálu pohřebního. Dále se tato část práce zabývá konkrétními způsoby pohřbívání, které jsou v České republice nejčastější, jedná se o pohřeb do země a následně kremaci. Kremace je v ČR nejrozšířenějším způsobem pohřbení, vzhledem k počtu kremací drží v tomto způsobu pohřbívání evropské prvenství. Tato část práce se také věnuje příslušným právním předpisům, vážícím se ke správnému zacházení s tělem zemřelého, zaopatřením těla, pitvou a exhumací těla. V druhé polovině práce se teoretická část zabývá současnou podobou hřbitovů v České republice. Rozebírá rozdíl mezi veřejným a neveřejným pohřebištěm a také popisuje stavby, které na hřbitovech v České republice lze potkat. Nakonec je zde kapitola zabývající se pečováním

o hrob. V následující praktické části této bakalářské práce, je výše zmíněné aplikováno na 4 vybrané skupiny náboženství.

3 Vlastní práce

V rámci praktické části této práce byly zkoumány 4 náboženské skupiny působící v České republice. V následující tabulce č. 2 je zobrazen počet příslušníků, kteří se k dané náboženské společnosti hlásili při sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011. Pro představu je vedle těchto údajů v tabulce č. 2 zachycen i počet lidí, kteří se hlásili k náboženskému směru. Je potřeba zohlednit fakt, že se někteří lidé mohli přihlásit k náboženskému směru, ačkoli spadají do konkrétní náboženské společnosti. Náboženství i náboženské skupiny jsou v rámci sčítání na stejné úrovni. Proto existuje možnost, že se někteří příslušníci, spadající do konkrétní skupiny, zapsali pouze do směru.

Nejvíce příslušníků se hlásilo k Buddhismu diamantové cesty. Toto prvenství má také buddhismus jako směr samotný. Nejméně příslušníků má hnutí Hare Krišna a hinduismus. To lze odůvodnit tím, že hnutí Hare Krišna je v České republice poměrně krátce (zaregistrováno bylo v roce 2002) na rozdíl od ostatních náboženských skupin, které byly zaregistrovány ještě před rokem 2000.

Tabulka 2 - Počet příslušníků zvolených náboženských skupin a náboženských směrů

Konkrétní náboženské skupiny	Počet příslušníků	Náboženské směry	Počet příslušníků
Ústředí muslimských obcí	1437	Islám	1921
Federace židovských obcí v České republice	1129	Judaismus	345
Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü	3484	Buddhismus	2617
Hnutí Hare Krišna	673	Hinduismus	210

Zdroj: Český statistický úřad, 2011

Výzkum probíhal od června do srpna roku 2017 a jeho podrobný průběh a použité metody jsou popsány v metodologii práce. Každá z těchto skupin má svá specifika týkající se způsobů pohřbívání i obřadu samotného, která jsou v jednotlivých kapitolách zaměřených vždy na konkrétní náboženství rozebrána níže.

3.1 Pohřbívání v islámu

Islám se řadí mezi monoteistická náboženství, tzn. je zde praktikována víra v jednoho Boha–Alláha. K víře v jednoho Boha se připojuje víra v nesmrtelnost duše, v poslední soud a v posmrtnou odměnu člověka. Islám se společně s judaismem a křesťanstvím řadí mezi tzv. náboženství knihy. Kniha islámu, která je pro praktikování víry stěžejní, se nazývá Korán. Vznik islámu lze datovat cca do 7. století našeho letopočtu a je spojován s prorokem Mohamedem (Kokaisl, 2009, s. 185–186).

V České republice je islám zaregistrován v rejstříku církví a náboženských společností od září roku 2004 pod názvem Ústředí muslimských obcí. Ve stejném rejstříku je také zaregistrováno 6 Muslimských obcí, které se nacházejí v Praze, Hradci Králové, Liberci, Teplicích, Karlových Varech a v Brně. Jako první byla zaregistrována Muslimská obec v Praze a bylo to v roce 2007 (Ministerstvo kultury, 2006–2016, [online]).

3.1.1 Přístup muslimů ke smrti

Muslimové na smrt pohlíží jako na přirozenou součást života, která se dotýká každého z nich. Z tohoto důvodu by muslimové neměli mít ze smrti předčasný strach nebo přehnané obavy. Každý člověk zemře. Smrt je jistota, která může přijít prakticky kdykoli. Každý muslim by měl být připraven tuto jistotu přijmout, ať už přijde v jakýkoli čas.

Pokud umírá těžce nemocný či starý člověk, je doporučováno, aby mu bylo duchovním nebo příbuznými připomenuto odříkání šahády. Šaháda je dosvědčení toho, že pro umírajícího není jiného božstva než Alláha. Toto dosvědčení by mělo zemřelému usnadnit vstup do posmrtného života a také by mu díky tomuto dosvědčení mělo být snáze odpuštěno. Šaháda by mohla být považována za formu předsmrtného rituálu, nicméně její odříkání není vyžadováno. Jedná tedy spíše než o rituál o doporučení. Je pak už na každém muslimovi, a také na okolnostech týkající se jeho odchodu, zda Šahádu před smrtí odříká nebo ne. Není to však striktně vyžadováno.

Muslim by měl být kdykoli připraven obstát při Soudném dni. Soudný den je den, kdy lidé na Boží povel vstanou z mrtvých a kdy jejich skutky ze života bude Alláh vážit na vahách. Pak budou podle svých skutků žít věčně v ráji nebo v pekle. Cílem věřícího muslima by měl být ráj, což je důvod, proč muslimové udržují svou víru tzv. čistou. Čistou v tom smyslu, že není poskvrněna žádným polyteismem či přidružováním

k Bohu. Každý muslim by se měl snažit být spravedlivý a konat dobré skutky. Měl by se chovat co možná nejlépe.

Jak vychází z výše zmíněného, pro muslimy není smrt koncem, ale v podstatě pouze změnou místa. Buď se tedy dostane do ráje, kam každý správný muslim chce, nebo do pekla. Obě tato místa jsou rozdělena do jednotlivých částí. Čím vyšší je stupeň ráji, tím blíže je věřící k Bohu. Ráj je nepopsatelné místo, kde na věřícího čeká to, na co nikdy nepomyslel, neviděl to a ani to nikdy neslyšel. V nejvyšším stupni ráje se věřící může těšit z Boha a kochat se pohledem na něj.

V pekle vyšší stupeň znamená vždy větší žár a také větší a horší bolest a utrpení než předchozí stupeň. Hlavním důvodem vyhnání do pekla je odmítání islámu. Na toho, kdo odmítá Boží slovo, čeká věčnost v pekle. Všichni ostatní, kteří se do pekla dostanou z jiného důvodu, než je odmítání Božího slova budou po odpykání trestu propuštěni. Mezi takové důvody lze zařadit pýchu, nespravedlivost, zradu, vraždu či neúctu k rodičům nebo jiné významné hříchy, které člověku na zemi nebyly odpuštěny. Alláh je spravedlivý, proto ti, kteří se provinili za života a zůstali nepotrestáni, budou za Soudného dne vysláni do pekla, aby si zde své provinění odpykali.

3.1.2 Přístup muslimů k pohřbívání

Pro muslimy je proces pohřbívání a rituály s ním spojené velice důležitý. Je to nezbytnou součástí konce života každého muslima a z toho důvodu jsou všechny rituály prováděné zhruba stejně bez výjimky. Je povinností každého žijícího, který je patřičně způsobilý, tělo zemřelého nejprve správně zaopatřit a poté také pohřbít. V každé muslimské komunitě by měl být někdo, kdo posmrtné rituály zná a ví, jak je provádět. Nemusí to být přímo duchovní, nicméně by to měl být člověk nebo skupina lidí, kteří znají dané rituály a ví, jak přesně jdou rituály za sebou a jak je správně podle Koránu provést.

3.1.3 Oznámení smrti

Oznámení smrti u muslimů se neřídí žádnými specifickými pravidly. Není určeno kdy, kdo nebo jak smrt oznámit. Ve většině případů probíhá podle situace. Jako první se o tom ve většině případů dozvídají nejbližší osoby. Poté se tuto neradostnou zprávu dozvídá širší rodina, známí a tak dále. Není určena žádná osoba, která by takovouto informaci měla zpravidla šířit. Není ani žádný daný způsob, jak toto oznámení provádět. Může se šířit jak ústně, tak i písemně, lze to provést i prostřednictvím telefonu nebo jiného

sdělovacího prostředku. Nejvhodnějším způsobem se však podle dotazovaných jeví osobní sdělení.

3.1.4 Posmrtné rituály

Muslimové se snaží zachovat tělo takové, jaké je. V případě, že je poškozena celistvost těla, zemřelý utrpěl například četné popáleniny, postupuje se v těchto případech tak, jak to stav těla dovoluje. V případě, že by mohla být pohřbena pouze část těla, nebo tělo nebylo celé, nakládá se s ním tak, jakoby celé bylo, včetně patřičné úcty a respektu k zemřelému. Pokud by bylo podezření, že je tělo infekční a hrozilo by riziko nakažení omývajících, od těchto rituálů se upouští. Od rituálů se také upouští v případě, že v dané oblasti, kde rituál probíhá, není voda. Pak se koná takzvaná symbolická nebo náhradní očista a používá se k ní například písek nebo jiný přírodní materiál. Dále je s tělem nakládáno tak, jako by prošlo klasickým omýváním.

Pro zmrtvýchvstání je nicméně potřeba, aby tělo bylo, pokud možno, celistvé. Z tohoto důvodu jsou také v islámu zakázány kremace a pohřbívá se výlučně do země. V případě, že je smrt člověka definitivně určena, je potřeba provést omývání těla, což je pro mrtvého rituální očista. Tento rituál je prováděn od dob proroka Mohameda. Omývá se vodou a mýdlem, která následně odtéká do kanalizace. Z toho vyplývá, že je dobré provádět omývání v místnosti, která je k těmto případům uzpůsobená z hlediska vybavení. Omývání se provádí v nemocnicích, ale jsou i místnosti uzpůsobené těmto účelům (např. na Olšanských hřbitovech).

Následně se tělo také navoní. S tělem zemřelého se musí zacházet opatrně a se vši pietou. Po smrti se zemřelému zavírají oči i ústa. Ústa je možné zafixovat látkou, aby se neotevírala. Je důležité, aby během omývání zůstala zakryta nahota zemřelého. To se provádí prostřednictvím neprůhledné látky, která je na tělo položena a zakrývá partie, které by měly být zakryty po celou dobu omývání. U mužů se jedná o partie od pupku po kolena, u žen v podstatě o celé tělo. Omývání těchto partií pak probíhá pod látkou. Rituál omývání u mužů provádějí muži, u žen ženy. Je možné, aby u omývání zemřelého manžela byla přítomna tomuto rituálu jeho žena, a v případě úmrtí manželky je možné, aby omývání prováděl manžel. Příslušnost ostatních omývajících k rodině zemřelého není podmínkou, ačkoli rodinní příslušníci, pokud by chtěli, mají přednost před jinými osobami. Pokud nechtějí, tělo omývají osoby, které podrobně znají postup tohoto rituálu. Rituál je veden imámem.

Po navonění je tělo zabaleno do kafanu, což je pohřební oděv pro zemřelého. Je to v podstatě dlouhý pruh čistého bílého plátna. U mužů se používá přibližně 12 metrů plátna, u žen se užívá až 16 metrů.

Kromě délky kafanu a pohlaví osob, přítomných u omývání, se pohřeb muže a ženy nijak neliší. A neliší se ani pohřeb dítěte a dospělého. Islám také pohřbívá embrya dětí se vši pietou a respektem, což ani v dnešní společnosti není zcela obvyklé.

3.1.5 Způsob pohřbívání v islámu

Tělo by mělo být pohřbeno, pokud možno, co nejdříve od stanovení smrti. Může to být prakticky kterýkoli den v týdnu, muslimové nemají žádný den, který by se nemohlo pohřbívát.

Islám nepředepisuje používání rakví, což znamená, že v muslimských státech je zaopatřené tělo uloženo na pravý bok na máry a následně je pohřbeno. Nicméně Zákon o pohřebnictví a o změně některých zákonů udává, že tělo pohřbívané v ČR musí být nezbytně uloženo do hrobu v rakvi. Do dnešní doby nebyla muslimům udělena žádná výjimka, týkající se tohoto způsobu pohřbívání. Muslimové zákony v ČR respektují a po zavnutí těla jej ukládají na pravý bok do rakve. Za rakví stojí imám a za imámem stojí v řadách ostatní účastníci, kteří budou provádět modlitbu za zemřelého. Nejprve stojí za imámem muži a za nimi ženy, pokud se pohřbu účastní. Modlitba za zemřelého je povinnost, nicméně není povinností celé muslimské komunity ji provádět. Pokud se za zemřelého pomodlí jen někteří členové komunity, ostatní jsou této povinnosti zbaveni. Na rozdíl od jiných běžně prováděných modliteb, kdy se věřící předklání nebo poklekají, má tato modlitba za zemřelého zvláštní průběh. Probíhá ve stoje. Celou modlitbu zahajuje Imám, který přikládá dlaně k uším a nahlas pronáší slova “Alláhu akbar.” (Alláh je největší.), což je takzvaný první takbír; v srdci při tom musí mít úmysl provedení pohřební modlitby. Dále imám provede gesto, kdy si položí pravou ruku přes levou na břicho. Ostatní jej následují. Imám dále v duchu odřikává úvodní kapitolu Koránu, ostatní tak činí také. Poté imám opět pronáší slova “Alláhu akbar.”, druhý takbír. Poté v duchu recituje druhou část tašahhudu (Pozdravení prorokům) a ostatní recitují s ním. Poté imám provádí třetí takbír, při něm každý zvlášť prosí o odpuštění o pro zemřelého, prosí beze slov. Následují čtvrtý takbír, po němž mohou být v tichosti předneseny jakékoli prosby směřované ostatním věřícím. Modlitba je završena pozdravy napravo a nalevo (jako u jiných modliteb).

Po provedení této modlitby je tělo spuštěno do hrobu. Tím, že se muslimové snaží tělo zachovat neporušené, aby člověk mohl v pravý čas vstát z mrtvých, vyvstává zde problém týkající se pitve, případně exhumací těl. Není dán konkrétní zákaz nebo důvod, proč by se pitva či exhumace nemohla provést. Nicméně z hlediska zachování celistvosti těla potřebné pro zmrtvýchvstání se jak k pitvě, tak k exhumaci přistupuje jen v opravdu vážných a ojedinělých případech.

3.1.6 Účastníci pohřebního obřadu

Na pohřbu mohou být přítomni jak muži, tak i ženy. Ženy by se však měly zdržet hlasitých projevů lítosti či smutku, a pokud tak nemohou učinit je lepší, aby na pohřeb nechodily vůbec. Islám neurčuje ani oblečení, ve kterém by měli smuteční hosté přijít. Je tradice, že manželky chodí oblečeny střídmě a v černé nebo tmavé barvě, čímž vyjadřují smutek.

3.1.7 Hřbitovy a pohřebiště

Čistě islámská pohřebiště v České republice nejsou. Vždy jsou součástí nějakého jiného hřbitova, kde mají vyhrazenou určitou část. Na těchto částech si muslimové pohřbívají podle svých tradic, tzn., hroby jsou zde co možné nejméně zdobené, jednoduše zařízené a postavené tak, aby zemřelí leželi tváří k Mekce. Hrobky se na muslimských hřbitovech nestaví vůbec. Náhrobky jsou umístovány k hlavám zemřelých a bývá na nich uvedeno jen jméno, letopočet narození a úmrtí. V současné době jsou na území České republiky pouze tři pohřebiště. Jedno se nachází v Třebíči, druhé v Praze a poslední, zároveň také nejmenší, se nachází v Brně.

Jelikož jsou muslimská pohřebiště součástí jiných hřbitovů, platí zde pravidla, která určuje daný hřbitov.

3.1.7.1 Hrob

Hrob by měl být v každém případě postaven co nejjednodušeji, bez kamenného obroubení, příkrovu nebo květinového zdobení. Měl by to být podle předpisů vykopáný prostor pouze dolů, nebo se v některých kulturách kope hrob do tvaru písmene L. Tělo je pak ukládáno do výklenku. Je tak činěno proto, aby hlína nepadala přímo na tělo, ale zaplnila jen prostor hrobu. Alternativou tohoto způsobu pohřbívání je hrob vykopáný v

klasickém stylu, kdy je nad hlavu či tělo zemřelého umístěna deska ze stejného důvodu, jako je tělo ukládáno do výklenku. V České republice jsou těla pohřbívána v rakvích, a tak se tento problém nemusí řešit. Hrob však musí být vykopán tak, aby obličej zemřelého směřoval k Mekce. Až nastane soudný den, muslimové ležící na pravém boku, budou probuzeni čelem k Mekce. Každé místo na hrob může být užito pouze jednou pro konkrétní tělo.

Po pohřbu by neměl být hrob v rámci nějaké péče nijak zkrášlován. Měla by být na něj navršena hlína do výše jednoho lokte. Neměly by se stavět žádné honosné pomníky. Každá výstřednost je považována za falešnou marnost či mrhání hodnotami, které lze použít jinde a lépe.

3.1.7.2 Péče o hroby

Na hřbitovy muslimové chodí zavzpomínat na své zemřelé, ale také aby si připomněli pomíjivost lidského života. Na muslimských pohřebištích neprobíhá téměř žádná péče o hrob. V muslimských zemích vůbec ne, v České republice se lze na některých hrobech najít květiny, jako důsledek prolínání kultur.

3.1.8 Truchlení a projevy soustrasti v islámu

Soustrast bývá projevována co nejdříve a většinou osobně. Vyjádření lítosti lze provést svými slovy nebo existují doporučené formule, které lze v těchto situacích použít. Nejčastěji se užívá sousloví z Koránu, které říká “Od Boha jsme přišli a k Bohu se všichni navrátíme.”. Tato věta by měla utěšit pozůstalého v tom smyslu, že je to Boží vůle a nic víc s tím v tuto chvíli pozůstalý nemůže udělat.

Po pohřbu si lze pronajmout velký sál nebo se postaví stan, kde se pozůstalí společně s přáteli a jinými osobami potkávají. Zde je pozůstalým projevována lítost, přičemž se zde podává káva a také občerstvení nebo se koná hostina. Tento zvyk však není zakotven v žádném náboženském předpisu a v České republice se provádí spíše výjimečně.

3.2 Pohřbívání v judaismu

Judaismus se společně s islámem řadí mezi tzv. náboženství knihy. Stěžejní knihou pro judaismus je Tanach neboli Hebrejská bible. Tanach se skládá ze tří částí. První částí je Tóra, neboli Starý zákon a také se jí říká Pět knih Mojžíšových. Jednotlivé knihy se

nazývají Genesis, Numeri, Exodus, Leviticus a Deuteronomium. Druhou částí jsou prorocké knihy a třetí částí jsou spisy. Stejně jako muslimové, také židé mají svou představu o zmrtvýchvstání. (Kokaisl, 2009, s. 66)

V rejstříku církví a náboženských společností je judaismus zapsaný od září roku 1991 pod názvem Federace židovských obcí v ČR. V roce 1994 pak byly zaregistrovány jednotlivé židovské obce po celé ČR. V současnosti jich existuje 10 a nachází se v Praze, Liberci, Karlových Varech, Plzni, Děčíně, Brně, Olomouci, Teplicích, Ústí nad Labem a Ostravě (Ministerstvo kultury, 2006-2016, [online]).

3.2.1 Přístup židů ke smrti

Smrt je v judaismu brána „jako vyústění života člověka.“ Není to tedy nic nepřírozeného. Nic, co by bylo v judaismu nějakým způsobem tabuizováno. Talmud dokonce říká, že „lepší je den skonu, než den narození“, což nemá mít vůbec pejorativní nádech. Je to bráno tak, že ve chvíli, kdy člověk odchází a umírá, jsou známy skutky, které za život vykonal. Je tedy známa cena jeho života.

Smrt přichází na základě rozhodnutí samotného Stvořitele, proto ji každý pozůstalý musí pokorně přijmout

3.2.2 Přístup židů k pohřbívání

Tóra stanovuje povinnost každému, kdo je přítomen u smrti jiné osoby. Tato povinnost spočívá v tom, že dotyčný přítomný musí bezodkladně začít provádět věci vztahující se k pohřbení těla zemřelého. Nicméně tato povinnost se ukázala jako společensky nefunkční. Z tohoto důvodu začala vznikat společenství, která se na tuto činnost specializují. Tato společenství, Chevra kadiša de-gomlej chasadim, zajišťují povinnosti spojené se smrtí člověka, a to tak, aby zbytek společnosti mohl fungovat. Často bývá název této společnosti překládán jako pohřební bratrstvo, nicméně tento překlad je nepřesný. Chevra kadiša de-gomlej chasadim v překladu doslovně znamená svatá bratrstvo oddělené pro konání skutků milosrdenství. V minulosti a v některých menších židovských skupinách také dnes je členství v této skupině výsadou, které se nedostane každému, ačkoli je prováděna na základě dobrovolnosti. Každý člen však musí být k výkonu činnosti v rámci společenství Chevry Kadiši patřičně vzdělaný a způsobilý, čímž je zajištěno také to, že vše potřebné proběhne s patřičnou pečlivostí. Ve velkých židovských enklávách je dnes tato

funkce profesionalizována, neboť jen na základě dobrovolnosti by členové Chevry kadiši v běžném životě nemohli fungovat.

Vedle Chevry kadiši pak stojí také společnost spravedlivých žen, Našim cidkanijot. Tyto ženy zaopatřují zemřelé ženy, vytvářejí mužská i ženská pohřební roucha a také vykonávají charitu.

3.2.3 Oznámení smrti

V rámci židovské komunity není dán žádný specifický způsob, jak by se měla smrt oznamovat. Provádí se to naprosto běžným a obvyklým způsobem. V minulosti tomu však nebývalo vždy stejně. V dobách, kdy se celá společnost musela podílet na zaopatřování potřebného pro zemřelého, se například troubilo na šafary. Troubení poukazovalo na to, že se něco stalo a že by se komunita měla zastavit a tuto skutečnost by měla řešit. V době ghett se také při úmrtí vylívala veškerá voda z domácnosti před práh, což se běžně z hygienických a prostorových důvodů v ghettech nedělalo. Toto vylití vody před práh mělo symbolizovat sociální oznámení zbytku židovské komunity, že v tomto domě někdo zemřel.

Smrt by se měla oznamovat, co nejdříve členovi Chevry Kadiši. Pro členy Chevry Kadiši jsou stanoveny určité směrnice, jak postupovat, aby pohřeb proběhl co nejsprávněji a nejlépe. Podle slov pana Chaima Kočího, který je předsedou Chevry Kadiši ČR, to v praxi funguje tak, že lidé mají jeho telefonní číslo, na které v případě úmrtí ve dne i v noci volají. Pokud smrt nastane v době šabatu nebo židovských svátků, lidé zanechávají zprávu o úmrtí na židovské obci.

3.2.4 Posmrtné rituály

Pravděpodobně prvním posmrtným rituálem, který je po odchodu zemřelého prováděn, se nazývá krija a je to rituální trhání oděvu, čímž pozůstalí vyjadřují svůj smutek. Neprovádí se vždy na stejném místě, ale místo je vázáno se zemřelým. Pokud zemrou rodiče, oděv se trhá nalevo, na straně srdce. Člen Chevry kadiši může oděv naříznout, ale samotné trhání musí provést pozůstalí. Krija za rodiče se nesmí zašít. Za ostatní příbuzné se krija provádí na pravé straně a lze ji později zašít. V případě, že by se o smrti zemřelého některá z blízkých osob dozvěděla později, i tak musí kriju provést.

Posmrtné rituály se v judaismu však převážně váží hlavně k zaopatření těla a jeho přípravě na pohřební rituál. Prvním rituálem, který se tradičně provádí, je zkouška toho,

zda je člověk opravdu mrtvý. K chřípí dotýčného se na 10 minut přikládá pírkó, a pakliže se nepohne, je z toho usouzeno, že člověk skutečně zemřel. Následně se otvírají všechna okna, aby duše mohla odejít. Pokud zemřelý nemá zavřené oči, zavírá je člen Chevry Kadiši, případně nejstarší syn. V případě, že zemřelý odešel v době šabatu, se oči ponechávají otevřené.

Tělo zemřelého je pak položeno na záda, pokud v této poloze tělo již nespočívá. Následně se postupně srovnávají prsty na ruku a posléze také končetiny k tělu. S tělem je po celou dobu od stanovení smrti nakládáno s patřičnou úctou a opatrností. Se zemřelým je fakticky zacházeno jako s hluboce spícím. Po srovnání končetin je tělo přikryto bílým plátnem. Mužům nejsou zakrývány nohy, ale ženám ano. Nezakryté nohy měly symbolizovat novou cestu na onen svět, na níž se zemřelý po smrti vydává. Nicméně ve středověku bylo k tomuto zvyku dodáno, že by se měla respektovat ženská cudnost a také by měl být brán ohled na to, že ženy bývají zimomřivější, a to právě od nohou. Právě proto, že jsou ženy brány jako hluboce spící, jsou jim nohy zakrývány, zatímco mužům zakrývány nejsou, pokud nezemřou v době nějakého svátku. Původním zvykem však bylo nohy nezakrývat vůbec.

Prvním krokem je položení zemřelého těla na zem hodinu po úmrtí. Tělo je položeno tak, aby nohy zemřelého směřovaly směrem k východu z místnosti. Znovu se jsou srovnány končetiny a dále se zemřelému podvazuje brada bílým pruhem látky. K hlavě je postavena svíce, která se posléze také zapaluje. Nezapaluje se pouze v případě smrti v době šabatu.

Dalším krokem je očištění těla neboli tahara. Je prováděna v naprostém tichu, které je přerušováno jen odříkáváním patřičných modliteb. Smyslem tohoto rituálu je očistit tělo člověka tak, jako byl čistý při svém narození. Aby dotýčný předstupoval před Stvořitele čistý. Tahara je proces, při kterém je tělo zemřelého zbaveno nečistot a následně je poléváno souvislým proudem vody. Poté je oblečeno do jednotného oděvu. Provádí ji minimálně 3 členové Chevry Kadiši v případě mužů a minimálně 4 členky Našim cidkanijot v případě žen; také ji mohou provádět zbožní členové židovské obce, u nichž je vyloučen jakýkoli postranní úmysl. Taharu by neměli provádět příbuzní, a to z důvodu emocionálního vypětí, kterým procházejí v důsledku smrti blízké osoby. V krajních případech a se svolením rabína mohou taharu muže v nepřítomnosti mužů provádět způsobilé ženy. Opačná situace je však neuskutečnitelná, a to hlavně z toho důvodu, že muž by se neměl dotýkat jiného ženského těla než toho, se kterým je spřízněn. Pokud by

však k této situaci došlo, pak v takovémto krajním případě mohou taharu provést ženy, nějakým způsobem spojené se židovskou obcí, pod vedením způsobilé ženy-židovky.

Při provádění tahary, stejně jako v průběhu všech ostatních posmrtných rituálů, se dbá na to, aby zemřelý byl brán jako hluboce spící. Znamená to, že tělo musí být omýváno vlažnou vodou, tak aby to bylo pocitově příjemné spícímu člověku nebo samotným omývajícím. Po celou dobu tahary musí být tělo zemřelého zakryto látkou. Ženské tělo je zakryté celé (omývání pak probíhá tak, že se odkrývají jen ty části těla, které se konkrétně myjí) a mužské tělo je zakryté od hrudníku po stehna. Začíná se omývat od hlavy k hrudi a postupuje se k nohám. Tělo omývají dvě osoby, každá stojící na jedné straně těla, postupující od hlavy po končetiny.

Tahara se provádí v speciální místnosti či domě (obě místa musejí být pro provádění tahary patřičně zařízena) a to v několika fázích. První fází je omytí těla, které se provádí z důvodu fyzické očisty, tzn., že se odstraňuje make-up, šperky, oblečení, jsou rozčesávány vlasy a vousy, upravují se nehty a u mužů je také provedena obřízka, pakliže muž není obřezán. Pokud by tělo z nějakého důvodu krvácelo, je nutné krev odsát kusem látky a toto posléze pohřbit společně s tělem. Druhé omývání se provádí vodou s vaječným žloutkem. Toto omývání je typické pouze pro Čechy. Je to rituál, který je pravděpodobně velice starý a o jeho významu se pouze spekuluje. Až napotřetí dochází k omývání souvislým proudem vody. Toto polévání symbolizuje ponoření do rituální lázně, která se nazývá mikve. Třetí omývání spočívá v tom, že si omývající stoupnou za ramena a nohy zemřelého, jeden omývající zvedne zemřelému hlavu a tělo je poléváno souvislým proudem vody. To symbolizuje dokonalé očištění od nečistot, jež pocházejí z tohoto světa.

Tahara je prováděna u všech zemřelých bez ohledu na jejich společenské postavení nebo na pohlaví dané osoby. Do 2. světové války se poslední část tahary týkala pouze důležitých členů komunity. Po 2. světové válce začala být tato pocta dopřávána všem.

Není prováděna pouze v případě pitvy a násilné smrti, kdy je narušena celistvost těla, zároveň to však nesnižuje úctu, která je zemřelému prokazována. Neprovedením tahary lze neúctu prokázat, ale ne v těchto případech. To lze pouze v tom případě, že by se jednalo o zaopatření opravdu špatného člověka.

V případě infekční nemoci nebo opravdu krvavé smrti se tělo zemřelého nepřevléká, ale je pohřbeno v oblečení, do něhož se vsákla jeho krev. Společně s tím, je potřeba také sebrat vše, co přišlo do kontaktu s krví zemřelého. Zemřelý člověk pak musí do hrobu přijít v tom stavu, ve kterém byl, ve chvíli, kdy zemřel, nebo byl zabit. V případě

zabití tělo bude sloužit jako důkaz proti vrahovi u božího soudu. V případě nehody, kdy tělo nezůstane vcelku, je potřeba ostatky posbírat a pochovat v rakvi. Z toho důvodu na příklad izraelští vojáci vlastní dvě psi známky. Jednu nosí na krku, druhou v botě. V případě, že by došlo k takovému způsobu smrti, který by nezachoval celistvost jejich těl, tak lze jejich ostatky určit snáze podle dvou známek.

V Judaismu je zakázáno jakékoli balzamování nebo konzervace těla. Také je zakázáno jeho vystavování. Nedodržení těchto zákazů by mohlo vést k takzvanému “znesvěcení smrti”. V případě vystavování těla by tato činnost znamenala, že se vystaví tělo, které podléhá smrti a tím pádem se také rozkládá. Vystavením rozkládajícího se těla by bylo ukázáno zneuctění daného člověka, jeho tělesné schránky, statutu smrti a také samotného Stvořitele světa. Dochází zde ke kaskádovitému spádu, který v judaismu není přípustný, a proto jsou výše zmíněné procesy uchovávání těla nepřipustné.

Po tahaře probíhá osušení těla zemřelého a jeho následné oblečení do pohřebního oděvu, který se nazývá tachrichin. Jak ženský, tak mužský oděv je volného střihu z bílého plátna. Prosté bílé plátno symbolizuje rovnost všech židů. Produkci těchto speciálních oděvů zajišťuje ženské Našim cidkanijot. Při výrobě se klade důraz hlavně na to, aby na nitích nevznikaly uzly. Uzel je v judaismu symbol věčnosti a jako takový by při existenci v oděvu mohl zabránit duši ve vzkříšení. Namísto uzlů jsou používány speciální smyčky. Oděv také nesmí obsahovat žádné ozdoby.

Mužský oděv má osm částí, protože osmidílný byl i oděv nejvyššího kněze vstupujícího do Jeruzalémského chrámu. Jako první jsou muži oblékány nohavice, poté košile, kitl (což je svrchní plášť s dlouhým rukávem), pás kolem boků, pokrývka hlavy, návleky na nohy. Tělo je pak oblečeno do talitu (modlitebního pláště) a nakonec je zavinuto do prostěradla. Jako symbol toho, že zemřelého již neváží pravidla, která nemůže splnit, je z talitu ustřižena jedna třáseň.

Ženský oděv se od mužského liší hlavně tím, že se skládá z devíti kusů. Ženský pohřební oděv ukazuje, zda byla žena za života vdaná a zda měla děti. Pokud byla vdaná, pak se jí přes obličej spouští závoj, který symbolizuje nevěstu. Pokud žena měla děti, jsou symbolizované zástěrou, která také odráží fakt, že žena byla také hospodyní. Nejprve je zemřelé oblékána košile. Zbytek oděvu se skládá z punčoch, svrchní části oděvu, pásu se zástěrou v případě, že zemřelá měla děti, krejzlíku a dále z čepce a stříšky na čepec. Posléze je takto oblečené tělo také zavinuto do prostěradla.

Není rozdíl mezi pohřebním rouchem u dospělého a dítěte, roucha se liší skutečně pouze jen ve velikosti. Jediná výjimka se vyskytuje u miminek, která nejsou starší než 1 měsíc. V tomto případě není tělíčko oblékáno, ale je pouze zavinuto do prostěradla z bílého plátna.

Popsaný koncept zaopatření těla před pohřbením je v průběhu času stále stejný, v historii se měnil spíše v detailech.

Na závěr omývajícím pronáší modlitbu, v níž žádají zemřelého, aby jim odpustil, pokud se vůči němu dopustili nějaké nepatřičnosti či neúcty v průběhu tahary.

Po tahaře je tělo uloženo do rakve a následně za zpěvu žalmu 91 je rakev přenesena do obřadní síně (ohelu) nebo na jiné vhodné místo. Zde se pronáší modlitba Hacur tamin paalo, po ní se obvykle pronáší hesped, což je oslavná řeč, která vyzdvihuje dobré skutky v životě zemřelého. Jedinou výjimkou, kdy se hesped nepronáší, je svátek, nebo v případě, že zemřelý svůj život ukončil sebevraždou. V tomto případě se hesped nepronáší proto, že zemřelý si jej nezaslouží kvůli tomu, jakým způsobem svůj život ukončil. Z toho důvodu je mu výsada odřikání hespedu odepřena. Kromě toho se však rituály spojené se smrtí způsobenou vlastní rukou nemění. Neodřikáním hespedu je pouze vyjádřen nesouhlas s činem, jež zemřelý provedl.

3.2.5 Způsob pohřbívání

Zatímco probíhá zaopatřování těla a jeho příprava na pohřbení, mělo by být započato kopání hrobu pro zemřelého. Místo pro hrob není doporučeno kopat předem, vždy by mělo být určeno pro konkrétní osobu. Pokud se tak však stane, jáma musí být důkladně přikryta. V minulosti tuto činnost vykonávali členové Chevry Kadiši a na rozdíl od zbytku společnosti díky tomu byli, a dodnes jsou, ve svých komunitách velice váženými. Dnes by však jámy měl kopat nežid a to hlavně ve svátky. O šabatu a svátku Jom kipur je kopání hrobů a samotný proces pohřbívání zakázán. O jiných svátcích je to možné, nicméně raději se s pohřbem čeká na další den.

Pohřbení probíhá výlučně do země a mělo by proběhnout do 24 hodin po úmrtí. Pakliže člověk zemře o šabatu, lze tuto dobu prodloužit, ale do 72 hodin tělo musí být pohřbeno. Kremace je zakázána. Je povolena pouze v případě, že by zemřelý chtěl být pohřben na židovském hřbitově, nicméně nemůže prokázat svůj židovský původ.

Co se týče smrti, je v judaismu stěžejní verš z Bible “Prach jsi a v prach se obrátíš.”, který lze najít např. i na bráně židovského hřbitova na Vinohradech. Tento proces

obrácení se v prach však musí proběhnout přirozeně a plynule, nikoli za přispění jakéhokoli uměle řízeného procesu. Pokud by tomu tak bylo, jednalo by se o násilnou proměnu ostatků člověka v popel, nikoli v prach. A zde by pak vyvstávala otázka, zda je tělo člověka po takovém nepřirozeném zásahu schopno zmrtvýchvstání. Nepříjemná varianta nakládání s lidskými ostatky je to také z důvodu druhé světové války, a to zejména kvůli tomu, jak při ní bylo s ostatky židů nakládáno. Některé méně ortodoxní skupiny židů se ke zpopelnění ale i přesto uchylují.

Běžný hrob by měl být asi 2,2 metru hluboký a lze do něj uložit matku, jejího manžela a děti. Platí zde zásada, že do jednoho hrobu lze uložit jen ty, kteří spolu za života uléhali v jedné posteli. Pokud jsou těla umístěna vedle sebe, musí mezi nimi být 20 centimetrů neporušené hlíny. Pokud jsou těla umístěna nad sebou, musí mít mezi sebou alespoň 60 centimetrů neporušené hlíny.

Nejpozději v době smrti musí být také připravena rakev. Tu lze nechat připravit i předem, nicméně uskladnění musí probíhat v rozloženém stavu. Pokud by však rakev z nějakého důvodu byla užita jen dočasně, musí být posléze zničena.

Rakev musí být z neohoblovaných prken sestavená bez železných součástí. Železo totiž symbolizuje válku. Dále nesmí obsahovat žádné ozdoby či jiné zdobení. Někdy jsou do rakve dělané díry. Do rakve je zakázáno vkládat jakékoli předměty kromě předmětů obsahujících krev zemřelého. V České republice, vzhledem k právní úpravě, jsou všichni pohřbíváni v rakvích. V judaismu jsou pouze děti mladší 1 roku ukládány přímo do hrobu a nad tělo je pouze daná dřevěná deska. Ne ve všech židovských komunitách se pohřbívá v rakvích. Např. v Bratislavě či v Izraeli se pohřbívá bez rakví přímo do země.

Dříve se významní rabínové pohřbivali na desce, která v mnoha případech pocházela ze stolu, od nějž přednášeli svým žákům.

Způsob pohřbívání je, stejně jako způsob zaopatřování těla, stále stejný. Jediný velký rozdíl spočívá v tom, že od poloviny 19. století je v hustě obydlených komunitách mimo Izrael zvykem pohřbívát v rakvích.

V rámci pohlaví je proces pohřbení muže stejný jako proces pohřbení ženy. Stejně jako proces pohřbení dítěte a dospělého. V případě, že je dítě starší osmi dní, má nárok na veškerou péči stejně jako dospělý. Pokud je dítě mladší osmi dní, existují určité výjimky, ale v podstatě se průběh pohřbu nemění. Jediný větší rozdíl spočívá v tom, že se dítě mladší než 1 měsíc nepohřbívá v rakvi, jak bylo zmíněno výše.

Rozdíl mezi pohřbem muže a ženy spočívá jen v upřednostnění jednoho pohřbu před druhým v případě, že zemrou dva lidé najednou. Vždy se upřednostňuje pohřeb muže před pohřbem ženy. Také starší má přednostní právo na pohřeb před mladším. A učenější má právo na pohřeb před méně učeným.

Stejně jako v islámu, i v judaismu je na pitvu i exhumaci pohlíženo negativně. Není zde přesně dáno, jak bude zmrtvýchvstání vypadat, jak bude probíhat, jaký dopad by mělo případné narušení mrtvého těla. Vedle této obavy v judaismu existuje předpoklad, že se duše ještě po nějakou dobu nachází v blízkosti těla. S tímto předpokladem se váže další obava, která spočívá v tom, že by se s pitvou či exhumací mrzčila i duše, která prodlévá u těla. Ačkoli jsou to pouze nepodložené domněnky a obavy, židé se snaží tělo zachovat v co možná nejlepší kondici. Pokud pitva opravdu prokazatelně nemůže někomu zachránit život, judaismus se jí snaží vyhnout. A to i v případě, že je pitva nařízena soudně. Pokud k ní však přese všechno dojde, není na těle prováděn proces tahary, stejně jako v případě násilné smrti. Tělo je pouze oblečeno a pochováno do hrobu.

Podobně to je i s exhumací těla, která je kromě dvou výjimek, které musí povolit rabín, nepřipustná. První výjimka se týká přemístění do Izraele, jakožto ideálního místa pohřbení všech židů. V tomto případě se exhumace povoluje. A druhá výjimka se týká přemístění hrobu tam, kde bude ve větším bezpečí (např. přemístění hrobu ze záplavové zóny do bezpečnější oblasti). Tyto dvě výjimky jsou však technicky velice náročné, neboť při přemístění musí být přemístěna společně s ostatky a rakví také okolní hlína, kam se tělo mohlo potencionálně rozložit.

3.2.6 Účastníci pohřebního obřadu

Židovského pohřbu se mohou účastnit jak židé, tak nežidé, muži, ženy i děti. Nicméně nečlenům židovské společnosti je zakázáno účastnit se rituální činnosti na pohřbu. Mohou provádět jen ty úkony, které schválí židovská autorita. Pokud se pohřbu účastní muž, který je nežidovského původu, musí mít přikrytou hlavu.

Není žádoucí, aby se židovského pohřbu účastnili kněží jiných náboženství v obřadním oděvu a pronášeli nežidovské modlitby, čímž by se v podstatě spoluúčastnili na pohřbu. V případě, že od těchto věcí upustí, nebrání jim v účasti na pohřbu nic.

Není dána žádná předepsaná forma oděvu, ve které by měli účastníci pohřbu přijít. Samozřejmě oděv by měl odpovídat vážnosti situace. Muži však musí mít v každém případě pokrývku hlavy. Výslovně zakázán je jen obřadní oděv jiných náboženství.

Přítomní na obřadu pak před a za rakví vytváří průvod (levaja). Před rakví kráčí nejbližší rodina. Ostatní společně s chazanem (vedoucím společných modliteb) kráčí za rakví. Případně je možné k hrobu i dojet autem či jinak. Není povinností účastníků chodit pěšky.

Chazan cestou k připravenému hrobu předčítá modlitby. Při každém dočtení se průvod musí zastavit a pak opět pokračuje. Ve chvíli, kdy je rakev umístěna do hrobu, každý z přítomných pronáší modlitbu Menucha Nenocha a následně se rakev zasypává hlínou. Hlína je na víko házena lopatkou každou přítomnou osobou. Přednost před ostatními mají členové nejbližší rodiny. Vždy, když jeden z přítomných nasype hlínu na rakev, odkládá lopatku stranou. Tu si pak bere další přítomný. Lopatka se nepředává z ruky do ruky, aby to nenavozovalo zdání, že má být tato činnost brzy hotová. Toto je bráno jako poslední fyzická služba, jíž mohou pozůstalí zemřelému prokázat, proto by bylo krajně nevhodné a velice neuctivé, kdyby tato činnost probíhala příliš rychle. Ve chvíli, kdy je víko rakve překryto hlínou a není tedy vidět, odříkává se žalm 49. Následně je pronášen kadiš sirotků a pronáší jej nejbližší mužský příbuzný. Ostatní v souhlasu pronášejí "Amen".

Účastníci s sebou nenosí žádné květiny či věnce. Květiny jsou totiž pomíjivé a jejich krása brzy upadne a uvadne. Místo toho se na hrob nosí kamínky, které symbolizují krásu trvalou a zároveň symbolizují také trvalou vzpomínku na zemřelého.

Na pohřbu se nekondoluje, neboť to podporuje smutek, přítomní pouze vytváří dvě řady, kterými pozůstalí odchází ze hřbitova.

Z pohřbu rodičů by děti od hrobu měly odcházet bosé. Pro židy je tento rituál velice důležitý. Symbolizuje roli rodičů, kteří byli svým potomkům první záštitou a darovali jim první boty, čímž je postavili na cestu života a postrčili je vpřed. Tuto záštitu se smrtí rodičů ztrácejí, a proto by měly odcházet bosé. V dnešní společnosti, by však bosý člověk jdoucí po městě mohl vyvolat údiv, mnohdy až posměch, proto pro tento zvyk existuje alternativa, kdy si děti sypou do bot hlínu či kamínky. Měly by tím okusit stejnou trýzeň a stejný pocit opuštění, jako by šly bosé.

V některých případech se pak při odchodu ze hřbitova trhá stéblo trávy, které pak pozůstalí hází za sebe jako odkaz na žalm 103.

Poslední rituál, odehrávající se na hřbitově, se provádí při odchodu ze hřbitova. Všichni přítomní si při odchodu myjí ruce, aby se zbavili rituální nečistoty, která na nich při návštěvě hřbitova ulpěla. Rituální nečistota pochází z mrtvého těla bez duše a na hřbitově se tedy koncentruje. Pro židy je důležitá zejména z toho hlediska, že může způsobit nevhodnost každého rituálně znečištěného žida k modlitbám, jídlu, studiu a jiným rituálně významným věcem.

3.2.7 Hřbitovy a pohřebiště

Židovských hřbitovů je na území České republiky necelých 300, funkčních je jich 8, stejně jako je 8 židovských obcí.

Umístění židovských hřbitovů závisí na tom, která místa mohly židovské komunity v minulosti koupit. Po centralizaci hřbitovních okrsků v rámci Rakouska-Uherska se židovské hřbitovy stávaly součástí křesťanských hřbitovů. Umístění židovského hřbitova není nijak důležité, důležité je jeho ohrazení. Ohrazení musí být z pevného materiálu, který musí vytyčovat všechny čtyři strany. Toto ohrazení jasně označuje místo se speciálními rituálními pravidly. S uložením prvního těla se takové místo stává židovským pohřebištěm. Židovské hřbitovy jsou považovány za nedotknutelné a nezrušitelné. Nedotknutelnost a nezrušitelnost se vztahuje i na ty hřbitovy, které jsou neudržované a staré; takové hřbitovy jsou židovskou obcí považovány za dočasně nepoužívané.

Židovské hřbitovy nejsou nijak speciálně rozdělené. V minulosti bývalo zvykem umisťovat blíže ke vchodu dětské hroby. Tato část hřbitova se poznala podle zatravněného prostoru, na němž se nenacházely náhrobky. Dnes se dětská oddělení jako samostatná část židovského hřbitova nestaví.

Dříve také bývala stavěna u východu kohenská oddělení. Stavěla se tam proto, že členové rodu Kohen nesměli na hřbitov vstupovat kvůli rituální nečistotě, která byla rozebírána výše. V dnešní době se kohenská oddělení samostatně již nevyskytují, ale vždy v příslušném oddělení je této rodině vyhrazena první řada.

Urnové části hřbitovů nicméně existují. Jsou zde uloženi lidé, kteří svůj židovský původ mají po otci, nebo po prarodičích, nebo ti, kteří nejsou svůj původ schopni doložit. Tito lidé, pokud chtějí být pohřbeni na židovském hřbitově, nemají v podstatě jinou volbu, než pohřeb žehem a následné umístění urny na hřbitov.

Na židovských hřbitovech se nesmí kouřit, jíst ani pít, pakliže to nevyžaduje situace. Na hřbitov by neměla vstupovat domácí zvířata. A to hlavně z rituálního důvodu. Zvířata

jsou rituálně nečistá a tato rituální nečistota se po vstupu na hřbitov kumuluje s rituální nečistotou hřbitova.

3.2.7.1 Hrob

Židovský hrob je prostá vykopaná jáma, kam se ukládá rakev. Následně je zaházena hlínou a po 11 měsících je k hlavě zesnulého postaven kámen, kterému se říká maceva. Při centralizaci hřbitovních okrsků došlo k tomu, že i židé zatoužili mít hroby s předložní deskou a ohrazněním a prakticky od tohoto okamžiku to tak také je. Rituální praxe však říká, že židovské hroby nemají být věčné. Také počítá s tím, že maceva dříve nebo později spadne, bude nahrazena novou nebo macevou někoho příbuzného.

Je povoleno stavět hrobky, tzv. ohely, jakožto přístřešky zastřešující hrob. Není možné stavět hrobky v klasickém provedení jakožto zděné hroby se stavbou nad hrobem. Každá rakev v ohelu musí mít své místo se svým přístupem k hlíně.

Ideální pozice pro hrob je západovýchodním směrem, tak aby hlava směřovala na západ a nohy na východ směrem k Jeruzalému. V praxi je to však tak, že ne každý hrob se tak orientuje, neboť ne vždy měli židé k takové stavbě hrobu prostor. Dětem do tří let se na hrob neumisťují náhrobní kameny.

Dříve se do macevy nechávaly tesat texty, které se nějak dotýkaly zemřelého. Dnes se od tohoto zvyku pomalu upouští a náhrobky nesou pouze jména a příjmení zemřelých a také jejich data narození a smrti. Co však fakticky bude do stély vytesáno, záleží hlavně na pozůstalých.

3.2.7.2 Péče o hroby

Jak bylo zmíněno výše, na hrob se nepokládají květiny, ale nosí se tam kamínky. Tento rituál má kořeny v minulosti. Kamínky sice symbolizují věčnost, věčnou krásu a věčnou vzpomínku na zemřelého, ale Chaim Kočí k tomu dodává „To je ten hezký důvod.“ a vzápětí poukazuje na to, že v ghettech nebyly možnosti pro pěstování květinových záhonů, židé si tedy museli najít jinou alternativu místo květin a tou se staly kamínky či oblázky, které si zároveň uchovávaly podobu, a proto se staly symbolem trvalosti. Tento zvyk tak přetrval dodnes. Není určeno, kam by se kamínky měly pokládat. Mohou se pokládat jak na náhrobek, tak před něj.

Údržba hrobu se odvíjí od toho, jak hrob vypadá, z jakého je materiálu. Ideální je, když ji provádí pozůstalí, ale je možné, aby údržbu prováděla správa hřbitova na své náklady.

Židé chodí na hřbitovy hlavně v den úmrtí zesnulých, dále pak před vysokými svátky, před pesachem a kipurem, minimálně tedy 4krát ročně. Není přesně řečeno, kolikrát by měl člověk hřbitov navštívit, nicméně není doporučeno jej navštěvovat příliš často. Pokud člověk vstupuje na hřbitov po více než 30 dnech, odříkává speciálně určenou modlitbu pro tuto příležitost, která mu má připomenout status smrti. Frekvence návštěvy tedy není přímo určena, ale určitou roli hraje.

3.2.8 Projevy soustrastí a truchlení

Po pohřbu začíná pro pozůstalé období, které se v judaistické terminologii nazývá Šiva. Je to nejtěžší sedmidenní období smutku. V tomto období je obvyklé, že pozůstalí neopouštějí dům zesnulého, nechodí do práce, nezkrášlují se, nemají manželský pohlavní styk a vyhýbají se všemu veselému, což kromě jiného zahrnuje také studium Tóry, protože ta obveseluje mysl. Po celou dobu sedmidenního smutku nesmějí pozůstalí sedět na židlích, musí sedět buď na zemi, nebo na nízkých stoličkách.

Bezprostředně po návratu z pohřbu na pozůstalé obvykle čeká prosté jídlo, jež zajišťují sousedé či členové Chevry Kadiši. Tento zvyk má rodině připomínat, že ani v tak těžkých chvílích, nejsou pozůstalí na své břímě sami. Tento zvyk se nekoná, pouze pokud je šabat, nebo je-li pozdní odpoledne před hlavním svátečním dnem poutních svátků, či hlavní sváteční den poutních svátků. Jídlo se sestává z chleba, který má kulatý tvar, dále čočky a vejce, vařeného natvrdo. Kulatý tvar každé části jídla symbolizuje nekonečný koloběh života. To, že potraviny v sobě nemají žádné otvory, symbolizuje, že zemřelý již nikdy nepromluví. Jakákoli komunikace se záhrobím je v židovství přísně zakázána.

V den pohřbu také začíná 30 denní období smutku, které se nazývá Šlošim. Tento rituál je dodržován v případě úmrtí kteréhokoli příbuzného, jemuž je pozůstalý zavázán. V tomto období mohou pozůstalí opouštět dům, chodit do práce, zkrášlovat se, mít manželský pohlavní styk, studovat Tóru a mohou již sedět na židlích. Nesmí se ale stále účastnit ničeho veselého. V poslední den šlošimu je zvykem, že si pozůstalí vychází na procházku, kde by si měli připomenout obnovu a plnost života.

Dalším rituálem je hostina, konaná další šabat po pohřbu. Tato hostina se koná v synagoze jako kiduš (požehnání) ve jménu zesnulého. Také je v synagoze pronášena

modlitba jakožto vzpomínkový akt na zesnulého. Tato modlitba slouží také k tomu, že se zbylí členové obce dozvídají o odchodu zemřelého.

Při úmrtí rodiče či rodičů bývá po 11 měsících od smrti pronášen kadiš sirotků při denních předepsaných modlitbách.

Projevem soustrasti vůči pozůstalým je v podstatě pouze jen zmíněné vytvoření dvou řad, kterými pozůstalí odchází od hrobu. Slovně se pak projevuje větou, která v překladu zní “Ať tě Stvořitel utěší, jako utěšil exulanty z Jeruzaléma.”. Odkazuje na historickou událost, dobu Babylónského vyhnanství, kdy se židovský národ ocitl ve svízelné situaci, nicméně nakonec zde došlo k nápravě a židé se mohli po 60 letech vrátit do Jeruzaléma. Což pro ně byla velká útěcha. Proto se používá tato formulace jako slovní projev soustrasti. Dále lze za projev soustrasti považovat také jídlo, kterým je pozůstalým připomínáno, že v těžkých chvílích nejsou sami.

3.3 Pohřbívání v buddhismu

Buddhismus jako náboženský směr se vyvinul zhruba před 2500 let z učení Siddhártha Gautama, indického prince, který skrz hlubokou meditaci dosáhl probuzení. Buddhovo učení je tradičně rozděleno do tří skupin, a sice Malou cestu (theraváda), Velkou cestu (mahájána) a Diamantovou cestu (vadžrajána). Podstatnou částí učení buddhismu je víra v reinkarnaci, neboli proces znovuzrovnání, který úzce souvisí s karmou. Diamantová cesta se od dvou zbývajících liší tím, že její příslušníci mají důvěru ve vlastní buddhovskou podstatu, stejně jako všechny bytosti (Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü, 2018, [online]).

Práce se v rámci buddhismu orientuje zejména na náboženskou společnost zvanou Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü. Tato společnost působí v ČR od roku 2007 a je tak nejmladší ze všech zkoumaných společností (Ministerstvo kultury, 2006-2016, [online]).

3.3.1 Přístup buddhistů ke smrti

Buddhisté nepohlíží na smrt jako na něco nepřírozeného, naopak smrt vidí jako něco, co je naprosto přirozenou součástí života. Velmi zjednodušeně řečeno je smrt pro buddhisty především smrtí těla, ale mysl po smrti i bez fyzického těla existuje dál.

Vzhledem k altruistickému přístupu buddhistů je častá snaha o efektivní využití mrtvých těl pro dobro dalších bytostí. Za “efektivní využití” lze považovat například větrné pohřby, které byly zmíněny v teoretické části práce jako pohřební rituály vykonávané od starověku Mongoly, nebo Tibeťany. V České republice však takový typ pohřbu není umožněn.

Okamžik smrti je pro buddhisty velice důležitý. Stav mysli v okamžiku, kdy člověk zemře, respektive kdy zemře jeho tělo, určuje stav mysli při okamžiku početí a stav mysli v mezistavu (místo, kam se duše dostává po smrti). Člověk by měl být v okamžiku smrti v dobrém rozpoložení, neboť se tak lze vyhnout nepříjemným podmínkám zrození, které by mysl čekaly, pokud by člověk umíral ve špatném rozpoložení. Se samotným momentem smrti jsou spojeny různé praktiky, které budou rozebrány v kapitole Posmrtné a předsmrtné rituály.

3.3.2 Oznámení smrti

Smrt bývá v České republice oznamována standartními způsoby. Mnohdy tento akt podléhá zejména požadavkům pozůstalých, kteří velmi často nejsou praktikujícími buddhisty. Buddhisté diamantové cesty v České republice nemají žádný specifický způsob, jak o smrti ostatní informovat. Jedná se o tradiční ústní oznámení či oznámení formou parte. Smrt bývá oznamována většinou nejbližšími příbuznými.

3.3.3 Posmrtné a předsmrtné rituály

Je důležité zmínit, že v buddhismu neexistují taková nařízení či pravidla, která by nařizovala přesné postupy při rituálech či nařizovala rituály samotné, které by musely být při každém umírání plněny. Buddhismus je pouze soubor metod, které mají fungovat jako nástroj, sloužící k rozpoznání pravé podstaty mysli. Touto pravou podstatou je Buddha, neboli osvícení.

Není velký rozdíl v rituálech v rámci jednotlivých směrů buddhismu. Pojítkem pro všechny směry buddhismu je pohled na tělo, na které pohlíží všechny strany téměř stejně. Tělo je v buddhismu nástroj, který prostřednictvím mysli lze všestranně využívat. Na rozdíl od těla, mysl má trvalejší povahu. Podléhá totiž samsárickému cyklickému znovuzrozdání. Toto znovuzrozdání trvá až do chvíle, kdy se mysl podaří dosáhnout takového stavu, jež proces znovuzrozdání zvrátí. Vzhledem k tomuto faktu jsou pro buddhisty důležitější předsmrtné rituály, které člověka v průběhu jeho života připravují na

příchod okamžiku smrti, nicméně je důležité nezapomínat, že v rámci cyklického znovuzrození mysl funguje i bez těla po smrti.

V České republice se mezi buddhisty praktikuje velice často tzv. phowa. Phowa je praktikování vědomého umírání. Je to v podstatě proces, kdy se buddhista snaží svou mysl přenést do nejvyšší radosti, které zosobňuje Buddha Neomezené světlo. Praktikování phowy v průběhu života a její úspěšné naučení, by mělo praktikujícímu zaručit, že se jeho mysl přenesse do stavu nejvyšší radosti v okamžiku smrti. Phowu lze provádět i pro blízké, kteří nebyli praktikujícími buddhisty. Ale neděje se tak v každém případě. Pokud by byl umírající jiného náboženského vyznání, měl by od smrti samozřejmě určitá očekávání, jež mu jeho náboženství přináší. V takovém případě by mu Phowa přinesla pravděpodobně jen zmatení.

Ideálním okamžikem smrti je takový stav mysli při umírání, kdy je umírající schopen sám udržet bdělé vědomí a meditovat. Důležité je nastavení mysli při umírání a hlavně v okamžiku smrti. Z tohoto důvodu je také dobré se vyhnout náhlé smrti, což v praxi není skutečnost, kterou by bylo možné vždy ovlivnit. Problematický je také případ sebevraždy, která v mysli vytváří negativní otisky, které se pak určitě projeví v příštích zrozeních a přinesou tak dotyčné mysli velké komplikace. Naproti tomu se praktikování posmrtných rituálů nijak neliší od člověka, který zemřel přirozenou smrtí. Se sebevraždou není spojen žádný trest, spíš naopak je potřeba posmrtnými rituály člověku co možná nejvíce pomoci. Z buddhistického pohledu je mysl sebevraha opravdu zmatečná a stav mysli po smrti tedy tím pádem nepříjemný a komplikovaný.

Jak bylo řečeno výše, s momentem smrti se pojí vícero způsobů praktikování přípravy na smrt. Vedle phowy lze také umírajícímu před smrtí ukazovat a prezentovat různé předměty, které mají mysl umírajícího obrátit do pozitivní roviny. Jedná se o vizuální předměty, které na lidskou mysl pozitivně působí. Může se jednat o předměty hmotné, jako jsou například květiny nebo nehmotné jako je hudba nebo vůně z vonných tyčinek, případně také chuť. Dále se umírajícímu také připomínají dobré skutky, jež v životě vykonal, a které mu zajistí zrození v dobrých sférách. Při provádění těchto rituálů si však přítomní musí být jisti, že praktikováním zmíněných činností umírajícího neruší.

Z těchto praktik je patrné, že ve chvíli, kdy se život umírajícího chýlí ke konci, musí okolí zachovat také klidnou a pozitivní mysl, aby na umírajícího přítomní nepřenašeli svá soužení a tím ho neodrazovali od ideálního stavu mysli. Je dobré se tedy i přes

všechnu bolest zdržet jakýchkoli emocionálně silných projevů, které by ovlivnily umírajícího.

Je doporučeno provést ve jménu umírajícího nějaký dobrý skutek. To lze učinit i posmrtně. Může jít například o dar mnišské obci, případně dar někomu, kdo jej potřebuje. Tuto pomoc lze zaměřit také na zvířata. Tento skutek pak také může pomoci zemřelému, respektive jeho mysli, ke zrození v dobrých sférách.

3.3.4 Způsob pohřbívání

Buddhismus Diamantové cesty preferuje pohřeb žehem. Kremace je zároveň brána jako symbol pomíjivosti, ale není výlučným způsobem pohřbívání. Pohřbívat lze i do země, ačkoli to není tak běžné. Buddhisté již tělo bez mysli vnímají jako tělo, které již nemá žádnou funkci, proto pro ně způsob pohřbení není tolik důležitý. Vzhledem k tomu, jak buddhismus pohlíží na mrtvé tělo, není nikterak znesvěcující ani provedení pitvy.

V Buddhismu Diamantové cesty není určen jednotný pohřební oděv pro zemřelého, ani vizuální představa rakve či hrobu. Buddhismus Diamantové cesty se skutečně soustřeďuje spíše na to, co se po smrti stane s myslí; než na to, co se stane s tělem. Z tohoto úhlu pohledu lze vyvodit, že zbytek pohřebního obřadu probíhá spíše jako klasický civilní pohřeb. Je tomu tak zejména proto, že většina pozůstalých nejsou praktikující buddhisté. Pohřební obřad a uložení do hrobu či kolumbária, případně rozptyl pro buddhisty není natolik důležitý, aby tím zatěžovali nebuddhistickou část pozůstalých.

3.3.5 Hřbitovy a pohřebiště

Buddhisté nemají žádné specifické hřbitovy ani specifická pohřebiště. Hroby se nachází na klasických veřejných pohřebištích, stejně tak urny lze ukládat do kolumbárií na veřejných pohřebištích nebo lze popel rozprášit na loučkách, či jej uložit na vsypových loučkách. Veškeré způsoby pohřbení jsou v Buddhismu Diamantové cesty možné, záleží na přání zemřelého, případně pozůstalých.

3.3.6 Projevy soustrastí a truchlení

Projevy soustrastí by měly být projevovány jakýmkoli způsobem a měly by pozůstalému přinášet, co nejvíce útěchy. Zároveň by také měly zmírňovat trápení

pozůstalých. Vzhledem k tomu, že pozůstalí ve většině případů nejsou praktikujícími buddhisty, truchlení probíhá podle zvyků české společnosti.

3.4 Pohřbívání oddaných Krišny

Učení Hare Krišna vychází z hinduismu. Oddaní Krišny věří, že každý člověk má své hrubohmotné (fyzické) a subtilní (astrální) tělo. Ve chvíli, kdy fyzické tělo zemře, jemnohmotné dělo žije dál v jiných sférách života. Stejně jako buddhisté, i oddaní Krišny věří v reinkarnaci (Hnutí Hare Krišna, 2007, [online]).

Hnutí Hare Krišna bylo založeno v České republice v listopadu roku 2002 pod názvem Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny, hnutí Hare Krišna. V této práci je dále užíváno zkrácené označení hnutí Hare Krišna (Ministerstvo kultury, 2006-2016, [online]).

3.4.1 Přístupy oddaných Krišny ke smrti

Oddaní Krišny, jinak řečeno také vaišnavové, mají za to, že lidský život smrtí nekončí. Duše je věčná a nikdy neumírá. Na smrt jako takovou není pohlíženo negativně. Ztělesňuje jen přechod, předěl života. Jedině v případě, že se jedná o náhlou smrt, se na ni pohlíží jako na negativní skutečnost. Náhlá smrt je považována za nepříznivou, neboť je efektem, který přináší negativní karma dané osoby. Například sebevražda je velice nepříznivý způsob odchodu ze světa. Osoba, která tímto způsobem odejde, se stává tzv. duchem. Duch je forma karmického trestu, která dlí a čeká karmou určenou dobu, než se bude moci znovu vtělit. Mezitím parazituje na subtilním těle někoho jiného. V případě sebevraždy je pak kladen důraz zejména na posmrtné rituály. Pro pozůstalé je pak povinností tyto rituály vykonat, neboť by se jim zemřelý, v případě, že tyto rituály nevykonají, mohl připomínat se žádostí o pomoc (VÉDA–Védská encyklopedie, 2001-2018, [online]).

3.4.2 Oznámení smrti oddaného Krišny

Oznámení smrti mezi oddanými Krišny probíhá prostřednictvím moderních sdělovacích prostředků, tedy přes email, sociální sítě a podobně. Je možné také nechat vytisknout parte, nicméně to se dělá zejména pro příbuzné, kteří nejsou vaišnavové (oddaní Krišny). Smrt většinu oznamují nejbližší příbuzní.

3.4.3 Posmrtné a předsmrtné rituály

Oddaní Krišny se prakticky po celou dobu praktikování připravují na okamžik smrti. Myšlenka, kterou udržují v hlavě v okamžiku smrti, totiž rozhoduje o tom, kdo případně co budou v příštím životě. Nejlepší a konečný cíl je odejít ke Krišnovi do duchovního světa. Aby tohoto umírající docílil, musí svou mysl v okamžiku smrti upírat ke Krišnovi. V případě náhlé smrti je tato skutečnost prakticky neuskutečnitelná, proto je také náhlá smrt považována za nepříznivou skutečnost (VÉDA–Védská encyklopedie, 2001–2018, [online]).

Pro oddané Krišny jsou důležité oba typy rituálů. Posmrtné rituály jsou však důležitější v tom případě, kdy zemřelý nebyl příliš duchovně pokročilý. Další situací, kdy se větší důraz klade na posmrtné rituály, jsou nepříznivé okolnosti smrti zemřelého. Takovou nepříznivou okolností může být náhlá smrt a také sebevražda. Tyto posmrtné rituály pak slouží k tomu, aby dané osobě, respektive její duši, pomohly do co možná nejpříznivějšího příštího působiště. Je povinností tyto rituály vykonat, neboť zemřelá osoba by se pak mohla k pozůstalým vracet a připomínat se se žádostí o pomoc v podobě ducha. Tuto připomínku zemřelého lze označit jako strašení živých.

Podle učení Hare Krišna je za okamžik smrti považována ta chvíle, kdy duchovní duše opouští hrubohmotné tělo, tzn. fyzické tělo. V tento okamžik smrti je duše obalená subtilním tělem, které se skládá z myslí, inteligence a falešného ega. Takto tvoří jemnohmotné tělo. Okamžik před tím, než duše opustí tělo, je kolem ní rozprostřena temnota, neboť duše poprvé vidí tělo zevnitř. Tělo pak opouští jedním z tělesných otvorů nebo nádí (průchod, hlavní energetická či nervová spojení uvnitř těla). Je známo, že pokud duše opouští tělo některým z horních průchodů, půjde do vyšších sfér. Nejvyšší průchod je v místě vrcholu lebky. To, kterým průchodem se duše vydá, udává tzv. Nadduše, která jej volí na základě toho, jak člověk celý život žil. Pak duše dlí v meziprostoru, než se opět zrodí.

Je důležité podotknout, že zde existuje vztah mezi živými a mrtvými. Ti mohou navzájem zasahovat do existence toho druhého a ovlivňovat ji, zejména co se týče kvalit existence. Například zemřelí v podobě tzv. duchů mohou negativně ovlivňovat život živých. Pozůstalí mohou na druhou stranu prostřednictvím správných rituálů a především obětí (prasádam) pozitivně ovlivňovat pozici duše zemřelého po smrti.

V ideálním případě by měl člověk umírat na svatém místě, nicméně tato možnost není dostupná všem. Ten, kdo tuto možnost má, je vlivem místa osvobozený od samsáry (znovuzrození). Jako druhé nejideálnější místo je kdekoli v kruhu rodinném, kde je alespoň jeden další oddaný, který ví, jak v případě úmrtí postupovat. Umírající by si měl před svou smrtí vyřešit veškeré nedořešené záležitosti. Pokud tak neučiní, bude kvůli těmto nedořešeným záležitostem připoután na zemi jako duch. Členové rodiny by se měli vyvarovat nářků, které by mohly mysl umírajícího rozptylovat. Umírající by měl, pokud možno co nejdéle, pronášet svatá jména. Rodinní příslušníci by mu měli také zajistit prasádam, (což je jídlo obětované pánu, květinovou girlandu), dále lístky tulasí (keříkovitá květina s očištnými účinky), čaranámrita (voda, v níž se koupou božstva, která se pak pije a má také očištné účinky), vodu z Gangy nebo jiného svatého místa. Umírajícího lze také posypat prachem ze svatých míst (VÉDA–Védská encyklopedie, 2001–2018, [online]).

Aby se umírající byl schopen koncentrovat na pronášení svatých jmen, lze mu také předčítat nebo přehrávat modlitby nebo mantry. Je vhodné do blízkosti umírajícího umístit sošky nebo jiná zpodobnění (múrti) Pána (Krišny), případně také fotografie mistrů, svaté knihy, nebo jiné předměty mající duchovní vliv. Všechny tyto úkony mají dopomáhat tomu, aby umírající byl co možná nejklidnější a upínal svou mysl ke Krišnovi.

Po prodělání smrti má být tělo zemřelého umyto a pokropeno vodou z Gangy. Poté by se na tělo aplikuje vaišnavská značka Pána (tilak), hlava je posypána prachem ze svatého místa, na krk se zavěšuje korálový náhrdelník, vyrobený z tulasí (tulasí kantimála) a tělo by se mělo převléknout do čistých šatů. V případě, že by nebyl k dispozici náhrdelník, lze umístit do kapsy oděvu pár kuliček ze starého náhrdelníku. Písma říkají, že duše zemřelého bude osvobozena, pokud na pohřební hranici hoří tulasí (VÉDA–Védská encyklopedie, 2001–2018, [online]).

Pokud příbuzní nemají přístup k umírajícímu při procesu umírání, mohou mu i po smrti prostřednictvím rituálů pomoci. Mohou v chrámu zařídit púdžu (obřad) ve jménu zemřelého nebo umírajícího. Tím může získat potřebné duchovní zásluhy a ty mu pak zajistí hladší odchod. Duchovní zásluhy lze také získat tím, když příbuzní obdarují chrám nebo oddané jménem umírajícího či zemřelého. Každý příbuzný se pak za zemřelého může modlit, pronášet mantry nebo předčítat kapitoly svatých textů. Všechny tyto činnosti mají zlepšit duchovní zásluhy a pomoci tak duši zemřelého opustit fyzickou úroveň co nejlépe.

Po kremaci je dobré popel zemřelého vysypat do jedné ze svatých řek, případně do moře. Oddaní věří, že pokud je popel ponechán doma, jak tomu často bývá, váže se k němu

duch zemřelého a upozorňuje pozůstalé na svou přítomnost různými způsoby (VÉDA–Védská encyklopedie, 2001–2018, [online]).

3.4.4 Způsob pohřbívání

Jako způsob pohřbu je pro vaišnavy přípustná pouze kremace bez rozdílu pohlaví. Pohřeb do země pro vaišnavy není žádoucí. Vaišnavové věří, že pokud tělo zemřelé osoby není spáleno, může k zemřelému tělu přilnout duše jako duch.

Podle tradice vážící se k Indii by měl být člověk spálen v den smrti, případně tutéž noc, pokud odešel v noci. Nepohřbívá se pouze ve svaté dny zjevení Krišny v jeho různých podobách, pohřeb se pak koná další den. (VÉDA–Védská encyklopedie, 2001–2018, [online]).

Pohřbívání do hrobu se pak týká pouze sannjásích (odříkaví mniši s doživotními sliby) a malých dětí a to pouze v tradičním védském kontextu. Pokud si však sannjásí přáli být spáleni, byla tato možnost uskutečněna.

Hare Krišna na exhumaci těla pohlíží stejně negativně jako příslušníci judaismu nebo muslimové. Pokud by musela být uskutečněna, jednalo by se o projev neúcty. Pokud to vyžaduje zákon dané země, je na pitvu v rámci hnutí pohlíženo jako na nutné zlo.

3.4.5 Účastníci pohřebního obřadu

Pohřebního obřadu se může zúčastnit kdokoli. Tradičně se zúčastňuje jen nejbližší rodina, protože jde o rituálně znečišťující skutečnost. Nejsou dána žádná pravidla, která by přikazovala, jak se má člověk na pohřeb obléci. Je tradicí chodit v bílé barvě, neboť je to barva smuteční. Chování účastníka pohřbu by mělo odpovídat vážnosti situace.

3.4.6 Hřbitovy a pohřebiště

Oddaní Krišny, stejně jako Buddhisté Diamantové cesty, nemají na území České republiky svá pohřebiště. Ve Vrindávanu se pohřebiště soustřeďují kolem hlavních chrámů. Jedná se o pohřebiště, kde se nachází hlavně hrobky sannjásích.

3.4.7 Projevy soustrastí a truchlení

Soustrast se projevuje pozůstalým po pohřebním obřadu. Pokud to není možné osobně, je možné projevit soustrast prostřednictvím elektronické komunikace. Je důležité

zmínit, že vaišnavové jsou současně smutni, kvůli smrti drahé osoby, ale na druhou stranu mají radost z jejího odchodu do Krišnova sídla.

Hostina po pohřbu je pravidlem. Nicméně průběh nebo náplň takového vzpomínkového setkání záleží čistě na pozůstalých. Dopředu bývá oznamováno datum a místo, kde se bude konat vzpomínkový akt i hostina. Při vzpomínání se klade důraz především na duchovní činnost zemřelého a zároveň se také oslavuje jeho odchod k Pánovi.

Komparace zjištěných informací

3.5 Přístupy ke smrti a k pohřbívání

V přístupech ke smrti v rámci konkrétních náboženských skupin nejsou žádné výrazné rozdíly. Ani jedna ze zkoumaných skupin nepohlíží na smrt jako na něco negativního. Spíše smrt vidí jako přirozenou součást života každého příslušníka dané skupiny. Na smrt pohlíží jako na něco, co přijde, ve chvíli, kdy to zkrátka přijít má. Pouze v rámci hnutí Hare Krišna je nepříznivě pohlíženo na smrt, která přijde náhle. Taková smrt je podle nich výsledkem negativní karmy daného člověka. Ještě hůře je pak pohlíženo na smrt, kterou si zemřelý vědomě způsobí sám. Sebevrah se pak stává tzv. duchem, který parazituje na živých lidech. V tomto případě jsou pak velice důležité posmrtné rituály, které provádí pozůstalí. V buddhismu také není náhlá smrt považována za dobrou věc, nicméně ani jeden z respondentů ji neoznačil za nepříznivou nebo negativní.

Pro všechna zkoumaná náboženství je náležitý pohřeb důležitý. Avšak pouze v islámu a judaismu je patřičný pohřeb brán jako povinnost, kterou stanovují svaté texty, a kterou by měl každý příslušník provádět.

Je důležité zmínit, že přístupy jednotlivých skupin náboženství k problematice pohřbívání a také k problematice smrti je úzce spjatý i s filozofií daných náboženství. Velký vliv zde má také kulturně historický vývoj a prostředí, kde se daná kultura vyvíjela.

3.6 Oznámení smrti

Oznámení smrti nemá v rámci žádné skupiny ustálenou formu. Probíhá zejména osobním oznámením, ale také písemně či prostřednictvím jiných sdělovacích prostředků. Většinou je smrt oznamována nejbližšími osobami zemřelého. V žádné skupině není žádná specifická osoba, která by tuto činnost vykonávala v rámci celé skupiny. V judaismu je nutné oznámit úmrtí také spolku Chevra Kadiša, jehož povinností je postarat se o tělo zemřelého tak, jak to určuje tradice a povaha náboženství.

3.7 Předsmrtné a posmrtné rituály

Islám i judaismus kladou důraz především na posmrtné rituály. Hare Krišna klade důraz na oba typy rituálů. Buddhismus Diamantové cesty se soustředí spíše na předsmrtné rituály.

Hlavní snahou muslimů v průběhu posmrtných rituálů je zachovat tělo zemřelého celistvé a takové jaké skutečně je. To je důležité hlavně z hlediska zmrtnýchvstání. Právě z tohoto důvodu nejsou v islámu dovoleny kremace. Pohřbívá se výlučně do země. Pro islám je typický rituál omývání. Ten se provádí většinou v nemocnici nebo na místě, které k tomu má vybavení. Během omývání musí být zakryta nahota zemřelého. Omývání provádí vždy osoby stejného pohlaví, jako je zemřelý. Většinou jsou to blízké osoby, ale je možné, aby rituál prováděly i osoby, které nejsou blízké zemřelému, nicméně mají rituální praxi. U omývání manžela, je možné, aby byl přítomen i druhý manžel.

Tělo je po omývání navoněno, ústa lze zafixovat pruhem látky již před omýváním a následně je tělo zabaleno do kafanu, což je název pro oděv zemřelého. Jedná se o dlouhý pruh plátna, který je u mužů dlouhý asi 12 metrů a u žen až 16 metrů. Ničím jiným se od sebe posmrtné rituály mužů a žen neliší. Další rituál, který pak provází tělo k hrobu, je odříkávání čtyř takbíru v průběhu cesty k hrobu. Pak je tělo spuštěno do hrobu.

Muslimské omývání je z obecného hlediska hodně podobné židovské tahaře. Tu však provádí pouze příslušníci Chevry Kadiši, případně členky Našim cidkanijot. Na rozdíl od omývání v islámu, ji příbuzní nemohou provádět. Jako důvod dotazující uvedl, že jsou emocionálně vypjatí v důsledku úmrtí blízké osoby, proto taharu provádí členové výše zmíněných specializovaných skupin. Tahara je důležitým rituálem. Jedná se o omývání těla zemřelého a stejně tak jako omývání v islámu, musí být prováděna v místnosti uzpůsobené k tomuto rituálu. Je prováděna za úplného ticha, které je přerušeno pouze několika modlitbami. Stejně jako v islámu, i v judaismu musí být zachována cudnost zemřelého, prostřednictvím zakrytí příslušných partií. Tahara probíhá v několika fázích. První fáze má účel očišťující, druhé omývání se provádí vodou s vaječným žloutkem, což je rituál typický zejména pro Českou republiku. Třetí omývání probíhá souvislým proudem vody. Dnes je toto omývání prováděno bez výjimky pro všechny členy židovské obce. Tělo zemřelého se na rozdíl od islámu nebalzamuje, nýbrž je po provedení tahary osušeno a oblečeno do pohřebního oděvu. Mužský a ženský oděv se od sebe liší, mužský má osm částí, naproti tomu ženský zahrnuje devět částí. Rituály jsou spojené již s výrobou oděvu. Na oděvu

nesmí být udělán uzel, protože ten by jako symbol věčnosti, vázal duši k tělu. Po oblečení je tělo uloženo do rakve a odneseno do obřadní síně. V obřadní síni je pak odříkána oslavná řeč, neboli hesped.

V judaismu je několik dalších typických posmrtných rituálů. Jeden z nich se nazývá krija a je to rituální trhání oděvu, kterým každý žid vyjadřuje svůj smutek. Místo provedení kriji se odvíjí od toho, kdo zemřel. V případě rodičů se oděv trhá na straně srdce a nelze jej zašít. V případě jiných osob se provádí na pravé straně a může se zašívát. Při průběhu pohřebního obřadu by všechny činnosti neměly navozovat zdání, že jsou tyto činnosti uspěchané. Např. lopatka, jíž se hází hlína na rakev, by se měla odkládat, než si ji vezme do ruky někdo jiný. Další rituál se váže k zemřelým rodičům, respektive k jejich dětem, které, ať jsou jakéhokoli věku, musí od hrobu odcházet s kamínky v botách. Dříve chodily bosé, nicméně to by dnes mohlo způsobovat údiv či výsměch, proto se kamínky nebo hlína dávají do bot. Tento rituál má symbolizovat roli rodičů, kteří dětem koupili první boty a vyslali je na cestu životem. O tyto boty nyní potomci přišli. Ve chvíli, kdy židé opouštějí hřbitov, musí si umýt ruce, aby smyli rituální nečistotu, která na nich ulpěla.

Z výše zmíněného lze vidět, že obě zmíněná náboženství kladou důraz zejména na posmrtné rituály, které jsou v rámci obou náboženství, se tyto rituály musí provádět s velkou opatrností a úctou k mrtvému.

Hare Krišna mají také posmrtné rituály, vážící se k tělu zemřelého. Neprobíhá zde omývání, ale tělo zemřelého je pouze pokropeno vodou z Gangy, což je pro oddané svatá řeka. Následně se na tělo aplikuje tilak, hlava je posypána prachem, který musí pocházet ze svatého místa, následně by se měl na krk pověsit náhrdelník vyrobený z tulasí. Poté je tělo převlečeno do čistých šatů. Existují však také rituály, které se z povahy náboženství neváží k fyzickému tělu zemřelého, ale spíše k jeho duši. Tyto rituály by měly vylepšovat duševní zásluhy zemřelého a pomoci jeho duši v cestě do lepších sfér. Jedná se o rituál púdži, což je obřad vedený ve jménu zemřelého či umírajícího. Dále mohou blízké osoby darovat nějaký dar. A jednotlivě se mohou za zemřelého modlit, číst svaté texty či pronášet mantry.

Předsmrtné rituály oddaných se pak také váží k duši umírajícího a prostředí, v němž umírá. Než umírající odejde, měl by si vyřešit vše, co by jeho duši mohlo vázat k zemi. Do pokoje umírajícího by měla rodina umístit prasádam, lístky tulasí, které očišťují, čaranámrita, sošky Pána, fotografie mistrů či svaté knihy, které by také měly pomoci očišťovat. Hlavně by však měly navozovat příjemnou a klidnou atmosféru, aby umírající byl schopen co možná nejdéle pronášet svatá jména a upínat svou mysl ke Krišnovi. Lze

mu také předčítat mantry nebo modlitby. Na rozdíl od judaismu a islámu, jsou toto pouze doporučení, která je možné vykonat.

Buddhismus Diamantové cesty zná také jen doporučení. Nic zde není nařízení, ani rituál, který by musel proběhnout vždy a za každých okolností, jako je tomu na příklad u omývání v judaismu a islámu. Velice často je však v České republice aplikována phowa neboli vědomé umírání. Zvládnutí této praktiky má mysl umírajícího v okamžiku smrti přenést do stavu nejvyšší radosti. Lze ji provádět i pro nepraktikující buddhisty. Je dobré ukazovat umírajícímu předměty, které by upoutat jeho smysly a měly pozitivně ovlivnit jeho mysl. Toto však lze provádět jen v případě, že to umírajícího nějak neruší. Postoj duše zemřelého pak lze také ovlivňovat dary.

V rámci všech zvolených náboženství by se pozůstalí měli zdržet hlasitých emocionálních projevů.

3.8 Způsob pohřbívání a účast na pohřbu

V judaismu a islámu se pohřbívá výlučně do země. Tento rituál vychází z eschatologie daných náboženství. Obě skupiny má čekat zmrtvýchvstání až přijde čas. To je důvod, proč je v daných skupinách zakázána kremace. Aby tělo mohlo zmrtvýchvstát, musí být celistvé. Z tohoto důvodu jsou také veškeré židovské hřbitovy, byť sebestarší, považovány za nezrušitelné nebo pouze za dočasně nepoužívané. Muslimové by měli být do hrobu ukládáni obličejem k Mekce, aby pak mohli vstávat čelem k Mekce.

Při pohřbívání příslušníka judaismu musí být tělo, respektive rakev v kontaktu s okolní hlinou. Židovské hroby tedy nesmí být zděné, ale pouze kopané. Lze do nich uložit více osob, které za života lehaly spolu. V případě pohřbu muslima platí, že do jednoho hrobu lze uložit pouze jednoho zemřelého.

Na rozdíl od předešlých dvou náboženství v Buddhismu Diamantové cesty a u oddaných Hare Krišna, kteří v rámci svojí víry považují tělo pouze za fyzickou schránku, je jako ideální způsob považována kremace. Způsob uložení urny, pokud je ukládána, pak probíhá podle pravidel hřbitova, případně podle přání pozůstalých.

Na pohřbu zemřelých ze všech skupin mohou být přítomny jak ženy, tak zde mohou být i muži. V islámu se účast žen nedoporučuje, pokud by nebyly schopné se emocionálně ovládat. Ani v jednom ze zkoumaných náboženství není přikázán konkrétní oděv pro účastníky pohřbu, nicméně vždy by měl odpovídat povaze situace.

3.9 Místa posledního odpočinku

Buddhisté ani oddaní Krišny nemají v České republice svá pohřebiště ani nemají žádná specifika toho, kam by se v České republice mělo v rámci jejich náboženství tělo pohřbívat. Muslimové mají v České republice celkem tři pohřebiště, přičemž všechna jsou součástí jiného hřbitova. Nachází se v Praze, Brně a Třebíči. Muslimské hroby jsou prosté s náhrobky umístěnými u hlavy zemřelého. Je na nich vyryto jméno zemřelého a letopočet narození a úmrtí. Hroby jsou postavené tak, aby tvář zemřelého byla otočená k Mekce. Jsou prosté, bez zbytečných ozdob nebo obroubení či příkrovu. Na hrob by měla být pouze navršena hlína do výše jednoho lokte. Ačkoli to pro muslimy není typické (a v jiných zemích se tak ani neděje), nařizuje legislativa ČR pohřbívat rakvích, což muslimové musí dodržovat.

Židovské hřbitovy musí být ze čtyř stran ohraničené, je jedno jestli např. plaňkovým plotem nebo zdí. Toto ohraničení značí místo s konkrétním rituálním určením. Nejsou nijak zvlášť vnitřně děleny. Na židovském hřbitově lze najít také kolumbária. Hroby jsou prosté kopané jámy, kde je následně uložena rakev a zaházena hlínou. Až po 11 měsících se k hlavě staví maceva, náhrobní kámen. Ideální je taková orientace hrobu, kdy nohy zemřelého budou směřovat k Jeruzalému, nicméně to není vyžadováno. Hroby nejsou nijak zdobené, jsou na ně umisťovány pouze kamínky.

3.10 Projevy soustrasti a truchlení

Muslimové dávají přednost osobnímu projevu soustrasti. Soustrast lze projevit svými slovy nebo prostřednictvím doporučených formulí. Nejčastěji je používaná fráze z Koránu „Od Boha jsme přišli a k Bohu se všichni navrátíme.“. Žádný předpis neukládá povinnost konat po pohřbu nějakou vzpomínkovou hostinu nebo jiný vzpomínkový akt.

V judaismu se soustrast projevuje buď slovně (nikdy ne však na pohřbu) a také prostřednictvím vytvoření dvou rovnoběžných řad, jimiž pozůstalí odchází po pohřbu od hrobu. Lze ji také projevit prostřednictvím přípravy prostého jídla, které je pro pozůstalé připraveno doma po pohřbu (zajišťují jej sousedé, případně Chevra Kadiša). Pro judaismus je typické držení smutku nejbližšími pozůstalými, což je v rámci zvolených náboženství poměrně netypické. Jedná se o 7 denní, 30 denní a téměř roční období, která na se prolínají a plynule na sebe navazují. Šiva je období nejtěžšího smutku, trvá 7 dní a během něj platí pro pozůstalé nejrůznější zákazy a příkázání. Ve Šlošimu, který začíná

dnem pohřbu (je v něm zahrnuta i Šiva) a trvá 30 dní. Jako vzpomínkový akt je považována hostina, konající se v synagoze další šabat po pohřbu. V případě rodičů se po 11 měsíců od smrti pronáší kadiš sirotků.

Buddhismus ukládá pouze povinnost projevit soustrast tak, aby tento projev přinesl pozůstalým co nejvíce útěchy. Oddaní Krišny projevují soustrast po pohřebním obřadu, pokud možno také osobně, ale lze to i elektronicky. Hostina nebo jiný vzpomínkový akt je po pohřbu pravidlem na rozdíl od předešlých náboženských skupin. Při hostině se na zemřelého vzpomíná, ale zároveň je také oslavován jeho odchod ke Krišnovi. Oslava během vzpomínkového aktu je v rámci zvolených náboženství neobvyklá.

4 Závěr

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo zmapovat současné způsoby pohřbívání a průběh pohřebního obřadu u 4 vybraných náboženských skupin působících v České republice. Jednalo se o judaismus, islám, buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü a Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny, která vychází z hinduismu. U těchto čtyř skupin byly kromě výše zmíněného zkoumány také přístupy jednotlivých skupin ke smrti a pohřbívání, rituály, probíhající před úmrtím a v průběhu procesu pohřbívání a také místa, kam své zemřelé pochovávají.

Teoretická práce se zabývala teoretickými východisky, která byla stěžejní pro pochopení zkoumané problematiky v rámci České republiky, zejména pak vysvětlení smyslu předsmrtných a posmrtných rituálů, tabuizace smrti v dnešní společnosti, legislativy, která je s touto problematikou spojována, způsobů pohřbívání, které jsou dnes dostupné, druhů pohřebních obřadů a v konečných kapitolách také vysvětlením toho, jak vypadají hřbitovy a jaké stavby na nich lze najít.

Vlastní práce se zabývala výše zmíněným v rámci vybraných náboženství. K získání potřebných informací byl užit kvalitativní typ výzkumu, konkrétně pak metoda dotazování, které s dotazovanými probíhalo osobně a v některých případech také elektronicky. V rámci osobního dotazování pak byla použita technika polostrukturovaného rozhovoru. Na základě zjištěných informací pak proběhla komparace zvolených náboženství z hlediska jejich posmrtných a předsmrtných rituálů, přístupů ke smrti a pohřbívání, oznamování smrti, způsobů pohřbívání, průběhu samotného pohřbívání a také toho, jak vypadají pohřebiště, kam jsou jejich příslušníci pohřbíváni.

Tato práce ukázala, že judaismus a islám kladou důraz převážně na posmrtné rituály, důležité jsou zejména rituály omývání a připravení těla k pohřbení. Judaismus je z povahy náboženství propleten mnoha dalšími důležitými rituály. Buddhismus na druhou stranu klade důraz spíše na předsmrtný rituál, tzv. phowu, nicméně jeho příslušníci praktikují také posmrtné rituály, které mají zlepšit pozici duše při dalším zrození. Podobně je tomu také u členů Hare Krišna, kteří kladou důraz na posmrtné rituály, vylepšující pozici duše, a také na předsmrtnou přípravu na smrt. Samozřejmě provádění příslušných rituálů závisí také na lokálních zvycích.

Ke smrti všechna zkoumaná náboženství přistupují pozitivně. Pokládají ji za přirozenou součást života. Buddhismus Diamantové cesty a oddaní Krišny za negativní

považují pouze náhlou smrt, která pak může ovlivnit také karmu zemřelých. Dále pak sebevraždu. Její důsledky se však dají zažehnat provedením posmrtných rituálů.

Smrt bývá oznamována zejména osobně, což je pro všechny skupiny nejpříjemnější varianta. O smrti však také lze informovat písemně nebo elektronicky.

Buddhismus Diamantové cesty a Hare Krišna preferují kremaci. Vzhledem k tomu, že se průběh obřadu i pohřeb přenechává na pozůstalých, kteří většinou nesdílí stejnou víru se zemřelým, je pak pohřební obřad prováděn podle jejich přání. Tato dvě náboženství zároveň nemají na území České republiky svá pohřebiště, ani o to neusilují.

Islám i judaismus pohřbívají výlučně do země. Pohřeb probíhá za přítomnosti duchovního, který obřad vede. K hrobu příslušníci obou náboženství přichází za přeřikávání modliteb. V judaismu probíhá ještě několik dalších rituálů, než účastníci pohřbu opustí hřbitov.

Ani v jednom ze zmíněných náboženství není určeno, co by měli mít účastníci pohřbu na sobě. Nicméně většina dotazovaných zmínila, že je dobré svými šaty zachovat vážnost situace.

Muslimské i židovské hřbitovy mají svá specifika, podle kterých lze poznat, že se jedná právě o jejich hřbitovy. Pro muslimské hroby má být typické, že jsou zasypany hlínou, není na nich žádná krycí deska. Nemají by být nijak zdobené, stejně jako je tomu u židovských hrobů. Zdobení hrobů je v islámu považováno za ukázkou marnivosti. Nicméně na Českých hřbitovech lze najít muslimské hroby, kde se projevuje vliv České kultury na úpravu hrobů. Na příklad v prostoru, kde je rakev zasypaná hlínou jsou zasázené květiny. Vnitřně se islámské pohřebiště, respektive islámská oddělení, nedělí na vícero částí. Jejich hroby jsou zároveň natočené tak, aby zemřelí spočívali tváří k Mekce. Židovské hřbitovy se taktéž speciálně nedělí. V minulosti zde takové tendence byly, ale do současnosti se nezachovaly. Žádný židovský hřbitov nelze zrušit; pokud zde není pohřbíváno, je hřbitov označený jako dočasně nepoužívaný. Na rozdíl od muslimských částí, můžeme na židovském hřbitově najít také urnová oddělení. Zde odpočívají ti, kteří svůj původ nemají po matce nebo ti, kteří jej nejsou schopni doložit.

„Prach jsi a v prach se navrátíš.“ stojí v Genesis, také je to citát nacházející se nad vstupní branou Nového židovského hřbitova na v Praze. Pan Chaim Kočí zmiňoval, že mimo jiné má tato věta židům připomínat pomíjivost života. Zkoumané skupiny se svým přístupem k pomíjivost života vymezují vůči zbytku společnosti, kde toto téma není příliš

často tématem diskuzí. Pomíjivost života je pro ně naprosto přirozenou součástí života, jak vyplývá z podstaty jejich učení a jak bylo zmíněno výše. Prostřednictvím tohoto postoje jsou možná schopni se se smrtí bližního lépe vyrovnat, neboť vědí, co se stalo s jeho duší, ač tělo je již mrtvé.

Seznam použitých zdrojů

4.1 Literární zdroje

ARIES, Philippe. *Dějiny smrti, díl I.* Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.

BROUČEK, Stanislav, JEŘÁBEK, Richard: Lidová kultura. *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, Sv. 3. Praha: Mladá fronta, 2007, 1298 s. ISBN 978-80-204-1450-2.

DAVIES, Douglas James. *Stručné dějiny smrti.* Praha: Volvox Globator, 2007. 186 s. ISBN 978-80-7207-628-4.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vytváří sociologická znalost.* Praha: Karolinum, 2011. 372 s. ISBN 978-80-246-1966-8.

ELIÁŠ, Vojtěch, KOTRLÝ, Tomáš a kolektiv. *Zpracování přehledů veřejných a neveřejných pohřebišť.* Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj, 2006, s. 177. ISBN 80-7021-861-4.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie.* Praha: Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

GENNEP, Arnold van. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů.* Praha: Lidové noviny, 1997. 201 s. ISBN 80-7106-178-6.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace.* Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

JEFFREYS, J. Shep. *Helping grieving people: When tears are not enough.* Routledge Taylor & Francis Group: New York, 2011. 397 s. ISBN 978-04-1594-603-2.

KERRIGAN, Michael. *Historie smrti*. Praha: Deus, 2008, 187 s. ISBN 978-80-87087-55-8.

KOKAISL, Petr. *Geografie náboženství*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze. 2009. 264 s. ISBN 978-80-213-2551-7.

MELZER, Filip, TÉGL, P. a kolektiv. *Občanský zákoník: velký komentář*. Praha: Leges, 2013, 568 s. ISBN 978-80-8757-673-1.

MURPHY, Robert F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 268 s. ISBN 80-86429-25-3.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. 413 s. ISBN 80-7021-397-3.

NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. 351 s. ISBN 978-80-7325-320-2.

ONDRAČKA, Lubomír, KROPÁČEK, Luboš, HALÍK, Tomáš, LYČKA, Milan, ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha: Cesta domů, 2010. 116 s. ISBN 978-80-904516-3-6.

PAULY, Jan Křtitel, ed. *Hřbitovní a pohřební právo: příručka zákonitých předpisů o hřbitovech a pohřbívání pro obce, pro farní a patronátní úřady, pro pohřební ústavy a pro potřebu úřední i soukromou*. Praha: Č.A.T. - Českomoravské akciové tiskařské a vydavatelské podniky, 1941

RAPPAPORT, Roy A. *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge, U.K. : Cambridge University Press. 2000. 535 s. ISBN 0-521-29690-0.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.

STEJSKAL, David, ŠEJVL, Jaroslav a kolektiv. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 461 s. ISBN 978–80–7357–680–6.

4.2 Periodika

HUPKOVÁ, Martina. Pohřbívání jako součást kultury: základní rozdíly v pohřbívání v rámci obecného vývoje západní společnosti. *Klaudyán*, volume 8–9, no 2, 2012. 107–115 s. ISSN: 1212–9690.

LEHNER, Ferdinand J. Odbor umělecký–Vyřízení záležitosti: Budoucí Campo Santo na Vyšehradě. *Method: Časopis věnovaný umění křesťanskému*. Praha, 1877, III.(12), 146 s.

4.3 Internetové zdroje

Buddha a jeho učení. [online]. bdc.cz., ©2018 [cit. 2018–03–01]. Dostupné z: <https://bdc.cz/buddhismus/buddha-a-uceni/>

Co je reinkarnace. [online]. harekrsna.cz, ©2007 [cit. 2018–03–01]. Dostupné z: http://harekrsna.cz/cvs/2007/co_je_reinkarnace

Doba od obřadu do kremace. [online]. pohreb.cz, 2014 [cit. 2017–06–28]. Dostupné z: <http://poradna.pohreb.cz/krematoria/doba-od-obradu-do-kremace-olomouc>

Český statistický úřad. *Obyvatelstvo podle věku, náboženské víry a pohlaví*. [Online].

Czso.cz. [cit. 2017–08–21]. Dostupné z https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&katalog=30719&pvo=OBCR614C&u=v1050__VUZEMI__97__19&v=v1051__null__null__null

GOLDADE, Jenny. *Cultural Spotlight: Mongolian Funeral Traditions*. Frazer [online]. buddhistchannel.tv, ©2018, 10.11.2017 [cit. 2017-05-25]. Dostupné z: <http://www.frazerconsultants.com/2017/11/cultural-spotlight-mongolian-funeral-traditions/>

Heart in diamond: your living bond. [online]. heart-in-diamond.cz, ©2012 [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <http://www.heart-in-diamond.cz/>

HUPKOVÁ, Martina. *Prostředí a kultura českých hřbitovů: Vnímání pozice hřbitovů*. [online]. pohreb.cz, 2009 [cit. 2017-06-28]. Dostupné z: <https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwje16rQjOrZAhXH-6QKHS3LCukQFggoMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.pohrebiste.cz%2Fstranky%2Farchiv%2Fdokument%2F10%2Fceshrbit.pdf&usg=AOvVaw0l4AYGTNhq3uihlZp62Cve>

Ke kořenům. [online]. kekorenum.cz [cit. 2017-07-07]. Dostupné z: <http://kekorenum.cz>

KOTRLÝ, T. *Cizinci muslimského vyznání: Mužský a ženský muslimský hrob*. [online]. pohrebiste.cz, ©2007 [cit. 2018-03-01]. Dostupné z: <http://www.pohrebiste.cz/stranky/archiv/fotogale/foto.htm?5;5>

KOTRLÝ, T. *Cizinci muslimského vyznání: Pět muslimských hrobů a jeden prázdný - stav leden 2007*. [online]. pohrebiste.cz, ©2007 [cit. 2018-03-01]. Dostupné z: <http://www.pohrebiste.cz/stranky/archiv/fotogale/foto.htm?5;3>

Kremace, pohřeb bez obřadu nebo církevní pohřeb [online]. cz-pohrebni-sluzba-praha.cz, ©2013 [cit. 2017-06-28]. Dostupné z: <http://cz-pohrebni-sluzba-praha.cz/pohreb/typy-pohrbu>

MAREŠ, Jan. *Umírání, Jamarádž a Jamadútové*. [online]. veda.harekrsna.cz, ©2001–2018 [cit. 2018–03–01]. Dostupné z: <http://www.veda.harekrsna.cz/encyklopedie/umirani.htm>

Masarykova univerzita. *Antropologický slovník* [online]. is.muni.cz, 2009 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/slovník.html>.

Memory crystal. [online]. memorycrystal.eu, ©2018 [cit. 2018–06–27]. Dostupné z: <http://www.memorycrystal.eu/cs>

Městská pohřební služba nonstop. *Smuteční obřady*. [online]. pohrebnisluzbanonstop.cz, 2013 [cit. 2017–07–10]. Dostupné z: <http://www.pohrebnisluzbanonstop.cz/smutecni-obrady.php>

Ministerstvo kultury České republiky. *Výpis z rejstříku registrovaných církví a náboženských společností*. [online]. mkcr.cz, ©2002–2016 [cit. 2017–11–15]. Dostupné z: http://www3.mkcr.cz/cns_internet/

Občanský zákoník (Zákon č. 89/2010 Sb.) [pdf]. [cit. 2017–06–28]. Dostupné z <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=6144>.

Pohřeb.cz. *Jak probíhá kremace?* [online]. pohreb.cz, 2014 [cit. 2017–06–28]. Dostupné z: <http://poradna.pohreb.cz/krematoria/jak-probiha-kremace-pardubice>

Společnost přátel žehu 1909 - 2009: Vydáno k jubilejnímu roku českého křesťanského hnutí [pdf]. Praha: Společnost přátel žehu, 2009, s. 61 [cit. 2018–03–11]. Dostupné z: www.pohrebiste.cz/stranky/archiv/dokument/00/spzalman.pdf

Tibetan 'sky burial' to continue under protection. [online]. buddhistchannel.tv, 2006 [cit. 2017-06-15]. Dostupné z:

<http://www.buddhistchannel.tv/index.php?id=46,2406,0,0,1,0#.WqU2vuciG01>

WEEKS, O. D. *Comfort and healing death ceremonie that work.* *Illness, crissis and loss*, volume 12, Issue 2, 2004. 113–125 s. DOI <https://doi.org/10.1177/1054137303262205>.

Zákon o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů (Zákon č. 285/2002 Sb.) [pdf]. [cit. 2017-06-28]. Dostupné z <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=3922>.

Zákon o zdravotních službách (Zákon č. 372/2011 Sb.) [pdf]. [cit. 2017-06-28]. Dostupné z <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=6059>.

Zákon o pohřebnictví (Zákon č. 256/2001 Sb.) [pdf]. [cit. 2017-06-28]. Dostupné z [www:http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=3676](http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=3676).

5 Přílohy

Obrázek 1 - Muslimské hroby na Olšanských hřbitovech v Praze

Zdroj: T. Kotrlý, 2007

Obrázek 2 – Muslimský hrob muže a ženy

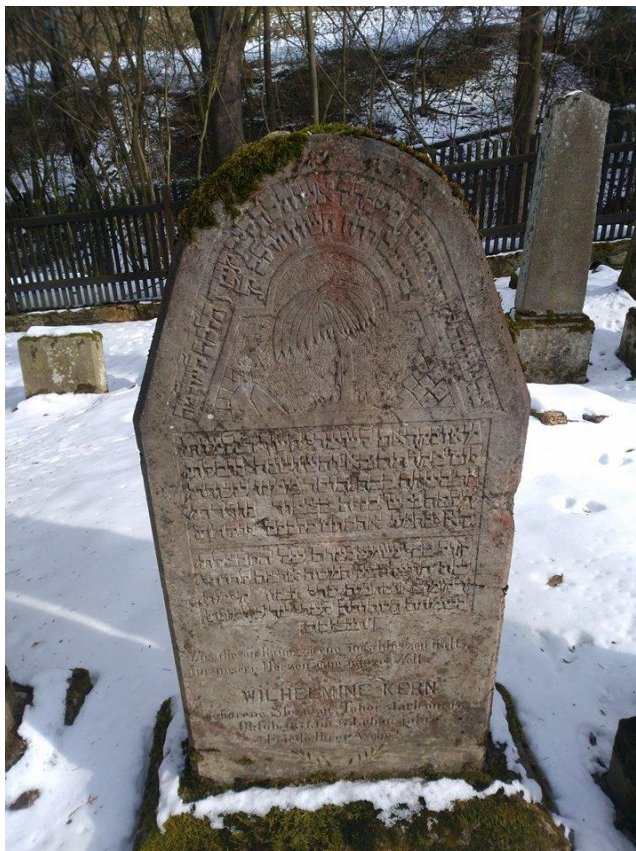
Zdroj: T. Kotrlý, 2007

Obrázek 3 – Starý židovský hřbitov v Ledči nad Sázavou

Zdroj: vlastní archiv autorky

Obrázek 4 – Starý židovský náhrobek na židovském hřbitově v Ledči nad Sázavou

Zdroj: vlastní archiv autorky

Obrázek 5 – Novější židovský náhrobek na židovském hřbitově v Ledči nad Sázavou

Zdroj: vlastní archiv autorky